

ЦИВИЛИЗАЦИОННОТО ЕДИНСТВО НА ДЪРЖАВИТЕ И НАРОДИТЕ В СВЕТА

Доц. д-р Лоретта Парашкевова

Civilization unity of states and nations in the world

Assoc. Prof. Loretta Parashkevova, Ph.D

Annotation: The contemporary tendencies of world development give a reason for discussion about the transformation of different civilizations, founded under the conditions of a fragmentary world, in direction of a *unite global civilization*. Nowadays, the lively discussions are being led on a variety of principle questions, which are supposed to be determined. First, what does a civilization present and how does this term influences the contemporary reality? How does the term civilization is being related with the terms culture and socio-economic formation? How far the civilization approach to historical development is coordinated with the formational approach (*K. Marx*) or with the culturological approach (*O. Spengler*)? Second, how far is grounded to talk about hyper civilization structures, reflecting the global tendencies for contemporary world development, next to the traditional understanding of the term civilization? Third, how is nowadays the civilization development correlated with the values, created in the different types of culture (local civilizations) and in the world community as a whole? The purpose of present study is to follow through the evolution from local civilizations to a global one.

Ключови думи: цивилизация, локална цивилизация, глобална цивилизация

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Теоретичната дискусия за природата на цивилизацията не стихва още от момента на появата на термина: изразява ли той локалните, частните, съществуващи независимо една от друга обществени системи или става въпрос за някакво общо, универсално явление, присъщо на цялото човечество и проявяващо се първо в различни региони на планетата, а със задълбочаване на глобализационните процеси – и в целия свят. Но, ако през епохата на *Просвещението* причините цивилизацията да се коментира като общочовешко явление са свързани с факта, че терминът не е разработен, то през ХХ в., когато има немалко изследвания на самостоятелното цивилизационно развитие на различните народи, общоцивилизационните идеи се превръщат в тяхна алтернатива. Тази позиция се опира първо на смътните представи, а след това и на все по-ясното разбиране на факта, че съвременният свят върви по пътя на глобализацията, конфигурирайки основните социално-икономически и политически параметри в единна цялостна система.

Целта на настоящата студия е да проследи еволюцията на цивилизацията от локалните цивилизации към глобалната цивилизация.

II. ТЕОРЕТИЧНАТА ДИСКУСИЯ

II.1. ЕТИМОЛОГИЯ НА ЦИВИЛИЗАЦИЯТА

Произходът на термина *цивилизация* е свързан с латинските думи *civitas* (държава, гражданство, гражданско общество, общност, град), *civilis* (граждански, държавен, учтив, приветлив, вежлив, достоен гражданин), *civilitas* (учтивост, вежливост, управление на държавата), *civis* (гражданин) и акцентира вниманието си на специфичното влияние на човека в градските условия на живот и тези в обществените отношения, които се създават благодарение на държавната форма на

обединение на хората. В разговорния език думата *civitas* се появява по време на *Римската империя* в противовес на думата *silfticus* (груб, див, горски), а от II в. от н.е. се превръща в общоприето название на града като административна единица.

В края на античната епоха думата *civitas* е общоприето название на градска община. Естествено поведението на човека продължава да се разглежда в определен културен контекст и културната среда със своите нрави, традиции, обичаи не само запазва своето възпитателно значение, но и играе една от главните роли в неговото формиране. Но това вече е друг вектор на разглеждане на обществения живот, на първо място излиза не традицията, както при културата, а новацията, не етиката, а правото, не естественото, а изкуственото, не материалните предмети в тяхното естетическо възприятие, а техническите постижения и технологии. По такъв начин новият термин придобива това характерно за него значение, което следва да противопостави цивилизацията и “непросветените народи”, цивилизацията и “тъмните векове” на *Средновековието*. В определена степен в този контекст понятието *цивилизация* акумулира наследството на античния свят, който противопоставя своята култура и духовност, социалнополитическата си организация на други, чужди народи, които се разглеждат като варварски.

По такъв начин може да се твърди, че терминът цивилизация не само осветява новите аспекти на общественото битие, но и поема част от функциите, изпълнявани преди това от думата култура, освобождавайки я от тежестта на отенъците и смисловите значения, с които терминът е натоварен от началото на *Новото време*.

В тази връзка ще напомня, че процесът на формиране на смисловото значение на термина *цивилизация* е дълъг, той е предшестван от понятия, които характеризират обществото от гледна точка на неговото устройство, форма на организация, социални връзки и т.н. Същевременно терминът *цивилизация* се използва по повод използването на понятия като дивачество, варварство, деспотизъм, исторически процес, култура, прогрес, модернизация, традиционализъм и др. Терминът цивилизация е в различни позиции спрямо тези понятия: към някои тангетира съдържателно, други има за отправна точка, с трети контрастира по смисъл или разширява тяхното значение. Независимо от тези сложни връзки с другите понятия, терминът *цивилизация* увеличава познавателните възможности на науката.

Всички изброени по-горе понятия по един или друг начин, пряко или косвено, разкриват важни страни от еволюцията на обществения живот и усъвършенстването на неговите форми, те в една или друга комбинация, обикновено, се включват в определящата част от вариантите на дефиниране на термина *цивилизация*, което ще бъде коментирано по-нататък. Тук е важно да се подчертае, че споменатият терминологичен ред се създава по силата на това, че се появяват предпоставки за комплексно изследване на обществото, за което наличието на добре развит език е необходимо условие.

Преминавайки към историята на въпроса, ще отбележа, че първите опити за комплексно изследване на обществото датират от *Античността* и ранната история на обществената мисъл на *Китай*, *Индия* и арабските държави. Изследователите по различен начин тълкуват приноса на учените от *Древността* за развитието на цивилизационната теория. Повечето изследователи коментират идеите им за цивилизацията и за цикличността, но се различават по оценките си за това, дали още от тогава съществуват предпоставки за инициране на цивилизационната теория. Някои изследователи на цивилизациите смятат, че независимо от ограниченията учените от *Древността* имат определен принос за формирането на теорията на цивилизациите (аз също смятам така), други твърдят, че първите опити да се открият етапите на общественото развитие и условията за неговата динамика, което формира

необходимата почва за възникване на цивилизационните идеи могат да бъдат намерени едва у *Ибн Халдун*. Той е арабски философ, живял в края на XIV – началото на XV в., когато ислямската култура вече е преминала периода на своя разцвет. Епохата дефинира необходимите предпоставки за сериозни обобщения, което и прави *Ибн Халдун*, като определя три основни етапа на развитие на човечеството: дивачество, селски живот и градски живот. Така *Ибн Халдун* изпреварва формираните на по-късен етап постановки на макросоциологическия подход за изучаване на цивилизациите. При това *Ибн Халдун* смята, че преходът от селския към градския живот, от земеделието и скотовъдството към занаятите и търговията е свързан както с подобряване на условията на живот и увеличаване на равнището на културата на производството и потреблението, така и с разпадането на естествените общински връзки между хората. Стремехът към удовлетворяването на изкуствените потребности, богатството, покоят и разкошът не са ценности на младостта, а на старостта и доказват упадък на обществото, твърди *Ибн Халдун*. Според изследователите на теорията на цивилизацията *Ибн Халдун*¹ предвижда много неща, които в *Западна Европа* стават ясни едва след столетия.

Следва да отбележа, че понятието *цивилизация* се наложи в определена конкуренция с другите близки по значение думи и с времето, запазвайки основното смислово значение на глагола *civilizer* (да приобщава към културата, цивилизова; възпитава, смекчава нравите, просвещава), започва да се асоциира не само с резултата от този процес, но и с обществото, усвоило тези норми на поведение и съответни представи². В същото време понятието *цивилизация* изтласква термините, които имат сходни значения, които посочват или състоянието на прехода от дивачество към организирано общество, или подредеността на обществения живот. Предшестващото го еднокоренно съществително *civilite*, означаващо “способност за открито, меко и вежливо държание, способност да се води разговор”, също не се разпространява широко. Думата *civilisation* се налага, преди всичко, не само поради своята пластичност, разноплановост, дори изкуственост, но и защото именно този акцент на значението и този ред асоциации се оказват търсени за изразяване и описание на новата социална реалност.

Етимологията на думата може да бъде установена по различен начин, но проблемът следва да се разгледа по-широко, и затова социално-политическият и културно-историческият контекст на формирането на термина *цивилизация* не може да се остави без внимание. Както отбелязва в тази връзка един от видните представители на школата на “*Аналите*” *Люсиен Февр (Lucien Febvre)*, “пресъздаването на историята на френската дума *цивилизация* предполага да се реконструират етапите на най-дълбоката революция, ... през която е преминала френската мисъл от втората половина на XVIII в. до наше време”³. При това *Февр (Lucien Febvre)* подчертава, че изясняването на отношението към термина *цивилизация* разкрива промените, протичащи в социалните науки, концентрирани във *Франция* от епохата на абсолютизма.

Следва да отбележа, че в *Ново време* бързото развитие на историографията, от която активно започват да се интересуват не само френските, но и английските и немските мислители, инициира появата на термина *цивилизация*. Повече от другите в тази област дава италианският философ *Дж. Вико (G. Vico)*, публикувал през 1725 г. значително изпреварилото своето време съчинение “*Основание на новата наука за общата природа на нациите*”, където за първи път лансира идеите за историческия

¹ Смирнов, А. Ибн Халдун и его “новая наука”. Историко-философский ежегодник 2007, М., Наука, 2008, с. 159–186 – http://iph.ras.ru/~orient/win/publicn/texts_2/ikh_r.htm.

² Civiliser – http://dic.academic.ru/dic.nsf/daf_1835/5617/CIVILISER.

³ Февр, Л. Цивилизация: еволюция слова и группы идей. Бои за историю. М., Наука, 1991, с. 239.

характер на природата на човека. Разработвайки “плана на идеалната вечна история”, *Дж. Вико (G. Vico)* дефинира три етапа на развитие, през които преминава световната култура: *векът на Боговете*, когато езикът не е добре развит; *векът на Героите*, с неговия частично артикулиран език, и *векът на хората*, на който съответства добре артикулиран език. Така концепцията на *Дж. Вико (G. Vico)* е предвестник на получената по-късно широко разпространение схема “дивачество–варварство–цивилизация”. Както вярно отбелязват *И. Ионов и В. Хачатурян*, заслугата на *Дж. Вико (G. Vico)* е, че той първи в европейската философска мисъл лансира идеята за стадиалното развитие на историята. Концепцията на *Дж. Вико (G. Vico)* не възпроизвежда пряко старата провиденциална схема, тя не се свежда до смяната на политическото или културното доминиране на една държава над друга, а се стреми към анализ на формите на историческото развитие, открояващи съдържателния смисъл на етапите на световната история.

Концепцията на *Дж. Вико (G. Vico)*, основана на стадиалния подход, предполага съвместно съществуване и на още два стари подхода – и провиденциалния, и “имперския”, който също е добре развит. *Дж. Вико (G. Vico)* успява да открие вместо четирите господстващи в различните исторически периоди от историята цивилизации седем – евреи, халдеи, скифи, финикийци, египтяни, гърци, римляни”⁴.

И така повишеният интерес към историята и стремежът да се намери в нея определена закономерност, от една страна, настойчивите опити да се формулира същността на социалните промени под влиянието на процесите на урбанизация и формите за държавно устройство довеждат, в крайна сметка, до появата на термина *цивилизация*. През 1740 г. понятието *цивилизация*, за първи път попада на страниците на специализираните издания. Речникът на френския език го дефинира доста тясно, само като една от юридическите процедури, чрез която наказателният съдебен процес се превръща в граждански. Това, че първоначално терминът не е развит, доказва и факта, че след повече от половин век той визира само общите признаци на цивилизацията и се употребява в единствено число. И едва в началото на XIX в. думата *цивилизация* започва да се използва в множествено число. Малко по-късно се появяват трудовете на учените, в които цивилизацията на различните страни и през различните периоди започват да се описват като комплексно състояние на обществото, където културата, макар и да играе значима роля, вече не е изключителна.

По такъв начин, с усилията на плеядата изтъкнати мислители на епохата на *Просвещението*, още към началото XIX в. е изминат сложният път от появата на термина до създаването на теория на цивилизацията. Тогава са положени основите на последващите концепции за цивилизационно развитие и, преди всичко, на мислители като *Ш. Монтескьо (Ch. Montesquieu)*, *Оноре Мурабо (Honore Mirabeau)*, *Д. Дидро (Denis Diderot)*, *А. Тюрго (A. Turgot)*, *М. Ж. Кондорсе (Marie Jean de Condorcet)*, *Ф. Волтер (Fransois Voltaire)*, *Ж.-Ж. Русо (Jean-Jacques Rousseau)* във Франция; *Дж. Лок (John Locke)*, *А. Фергюсън (Adam Ferguson)* в Англия.

Така, ако *Монтескьо (Ch. Montesquieu)* пише за влиянието на природните закони върху човешкото общество и за свързаните с това връзки с духа на народа, което създава почва за развитие на цивилизационните идеи, то вече *Оноре Мурабо (Honore Mirabeau)*, разсъждавайки за просвещението, чрез което “хората се цивилизоват”, пише за “истинската цивилизация”, основана на справедливостта, произтичаща от равновесието на икономическите и политическите интереси, за социалното равенство, което се провъзгласява за основна цел на историята. Прието е да

⁴ Ионов, И., В. Хачатурян. Теория цивилизаций от античности до конца XIX века. М.: Алтея, 2002, с. 42.

се счита, че именно маркиз де *О. Мирабо (H. Mirabeau)* за първи път използва думата *цивилизация*. В трактата *“Приятел на законите”* (1757 г.), цивилизацията се определя като “смекчаване на нравите, учтивост, вежливост и познаване и спазване на правилата за приличие, така че тези правила да играят ролята на закони на човешкото общежитие”.

Постепенно съдържанието на понятието *цивилизация* придобива и още един локално-исторически смисъл, което разширява представите за термина и, в крайна сметка, води до формиране на три принципа за разбиране на цивилизацията. По същество те запазват своята актуалност и днес и в най-общ вид могат да бъдат формулирани така:

✓ *Локално-исторически принцип*, когато цивилизациите се разглеждат като различни, автономно съществуващи етнически или исторически обществени образувания, които изминават определен жизнен път – формират се, преживяват разцвет и завършват развитието си.

✓ *Стадиален принцип*, при който се коментират отделни цивилизации, разглеждани като своеобразни етапи на развитието на човечеството като единно цяло.

✓ *Унитарен принцип*, в съответствие, с който цивилизацията е едно цяло, присъщо на цялото човечество и се разглежда като идеал за обществено развитие.

Смятам, че тези принципи следва да бъдат положени в основата на интегрален подход за разглеждане на цивилизацията от съвременна гледна точка.

II.2. ЕВОЛЮЦИЯ НА ЦИВИЛИЗАЦИЯТА

Коментарът на термина *цивилизация* зависи от смисъла, в който той се интерпретира. Цивилизацията може да се разглежда не само като дума, термин, понятие, но и като теория или определена социално-историческа реалност, формите на проявление на която могат да варират в спектъра от локалните образувания до общочовешкия мащаб. Затова е важно да се определи преди всичко смисловото значение на категорията *цивилизация* и нейните възможности като много важна категория не само на съвременната хуманитаристика.

Значението на понятието *цивилизация* се коментира в справочните издания, в речниците, в енциклопедиите и в специализираната литература. Не е учудващо, че днес съществуват много различни гледни точки за това, какво представлява цивилизацията и в какво се състои нейната същност. Същевременно броят на определенията на термина *цивилизация* се увеличава, но формулирането на термина не става по-леко и не се отличава с по-голяма яснота. Дори най-общият анализ на проблема позволява да се обоснове този извод. Така едни автори твърдят, че понятието *цивилизация* е свързано с известните исторически епохи, откроявайки по този начин, че цивилизациите са свързани с един или друг времеви параметър. Други съотнасят смисъла на тази дума с географските региони, в резултат на което се създава друг ред на предишните и съществуващите днес цивилизации. Трети гледат на света преди всичко чрез призмата на различните сфери на човешките отношения, например икономическата или политическата, и дефинират цивилизациите от гледна точка на начина на производство или характера на социално-политическото устройство на обществените отношения. Накрая четвърти свързват цивилизационното развитие с типа религиозни виждания, доминиращи в едно или друго общество.

Аналитичното изследване позволява да констатирам, че традиционно като цивилизации се назовават или големи държавни образувания, или някакъв ареал, а понякога и система от държави, образувани определена културно-историческа и социално-икономическа цялост. При това терминът *цивилизация* се използва в различен смисъл като:

✓ Антитеза на понятието варварство: историческа степен в развитието на

човечеството, която започва след варварството и се характеризира с преход към уседнал начин на живот и урбанизация, довела до разделение на труда, имуществено разслоение на обществото, което, от своя страна, обуславя възникването на държавата, появата на класите, развитието на писмеността и т.н. Тук се подчертава тази принципна разлика между общество, построено на родствените отношения, създадени по естествен път, и обществото, където отношенията се основават на принципи и норми, формирани в резултат на социализацията на обществото и прехода му към морално-етическите и правните форми на регулиране⁵. Такива възгледи споделя, в частност, френският специалист по философия на историята *Е. Кал (Eddie Kalle)*, според когото “основен принцип на всяка цивилизация е поддържането на социалния живот на основата на ценностни критерии... Именно духовните принципи изразяват същността на всяка цивилизация, – смята той, – и именно чрез заимстване на духовните постижения цивилизацията се разпространяват в пространството и времето”⁶;

✓ Синоним на термина *материална култура*, с която обикновено се асоциира удобството и комфорта, предоставяни от градостроителството, техниката, от транспортните средства до битовите прибори и т.н. “Какво е цивилизацията? – задава въпрос *А. Швейцер (Albert Schweitzer)* и отговаря: “...цивилизацията предполага материален и духовен прогрес в живота както на индивида, така и на обществото. В какво се състои той? Преди всичко в намаляване на бремето върху индивидите в борбата за съществуване и в установяване на благоприятни жизнени условия за всички”⁷.

✓ Град, градски начин на живот, в по-широк смисъл – урбанизация, изобщо култура, свързана с градовете. В този случай цивилизацията се разглежда като качество, отличаващо градското общество от околната среда, както и от примитивните общества, защото, за разлика от тях, то се основава на специализацията и разделието на труда, формиране на държавно-политическа власт и политико-военни отношения, което е характерно още за първите градове-държави. Тази гледна точка се споделя, например, от *Д. Уилкинсън (David Wilkinson)*, който твърди, че “цивилизацията е градско общество с численост на населението не по-малко от десет хиляди души, свързани с една или друга местност”⁸. Но и самият *Уилкинсън (Wilkinson)* констатира необходимостта да се разглеждат социополитическите ареали, създавани от мрежите от отношения между градовете, а в тази мрежа от отношения така или иначе водеща е държавата.

И така, въпросът какво представлява цивилизацията и как тя характеризира съвременния свят ме кара да отбележа, че терминът *цивилизация* макар и привлякъл през последните десетилетия голямо внимание, особено след нашумялата книга на *С. Хънтингтън (S. Huntington)* “*Сблъсъкът на цивилизацията*”, се определя многовариантно. Много автори коментират, че независимо от продължителното време за формиране на термина *цивилизация* смисълът, който се влага в него не е ясен. Съвременната социологическа литература тепърва ще дефинира перспективите за решаване на създадената ситуация. Затова е толкова важно да се определи, на първо място, каква е представата на съвременната наука за цивилизацията, и по-точно да се фиксира смисълът, който тя влага днес в понятието *цивилизация*. Имайки предвид този

⁵ Проданов, В. Биосоциални ценности. С., Наука и изкуство, 1982 – www.philosophybulgaria.org/books/Prodanov_Biosocial_Values.pdf.

⁶ Калле, Э Культурное наследие как основа цивилизации. В кн. Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия, М., Аспект Пресс, 1999, с. 63–64.

⁷ Швейцер, А. Об этических основаниях цивилизации. В кн. Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия, М., Аспект Пресс, 1999.

⁸ Уилкинсон, Д. Цивилизация как городское общество. В кн.: Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия, М., Аспект Пресс, 1999, с. 92–94.

факт, през призмата на целите на това изследване, възприемам следното работно определение на понятието *цивилизация*: *исторически определено равнище, достигнато в развитието на обществото, началото на което се характеризира с разделението на труда и възникването на класите, държавата, както и с урбанизацията на обществения живот*. Независимо от това употребата на термина и неговата популярност през последните години значително се увеличава, което води до появата на нови смислови значения, както положителни, така и отрицателни. При това обектите и историческите прецеденти, които се посочват, за да се докаже едно или друго разбиране на цивилизациите, варират при различните изследователи и зависят от изходните позиции и гледни точки на автора.

Един от първите, който преодолява евроцентризма и обръща внимание не само на западната цивилизация, но и на културата на другите народи, в частност на *Индия* и *Китай*, е *Ф. Волтер (F. Voltaire)*. Идеите на *Ф. Волтер (F. Voltaire)* и на другите просветители за изграждане на глобална цивилизация се споделят от *А. Тойнби (A. Toynbee)* и *К. Ясперс (Jaspers)*, но несъмнено най-значителен е приносът на *МакНил (MacNei'll)*, *Уолърстайн (Wallerstain)*, *К. Чейз-Данн (C. Chase-Dunn)*⁹, *Л. Франк (L. Frank)*, *Д. Уилкинсън (D. Wilkinson)* и др. Благодарение на техните усилия се появяват и разпространяват понятия като *единна цивилизация*, *цивилизационно единство*, *централна цивилизация*, *общи цивилизационни принципи*, *глобална цивилизация*, *единна световна цивилизация*, *универсална цивилизация*, *цивилизационен универсализъм* и т.н. Тези термини посочват характерните за цялото човечество процеси, които регулират обществените отношения и по този начин визират цивилизационното единство на страните и народите, образуващи глобалното общество. Привържениците на този подход твърдят, че *Великите географски открития* “отключват” входа на световната история за всички народи и в началото на XX в. те споделят общ опит.

Но не са малко и изследователите, които продължават да гледат на света фрагментарно, през призмата на локалните цивилизации, да отричат общото начало и общността за всички цивилизации. Причините за това са различни. Някои асоциират или изобщо подменят понятието *цивилизация* с понятието *култура*, например американският политолог *С. Хънтингтън (S. Huntington)*, който, задавайки въпроса “какво означава идеята за глобална (той я нарича световна) цивилизация?”, пише: “...ако съществува универсална цивилизация..., то какви термини освен човешката раса следва да използваме, за да опишем главните културни общности на човечеството? Човечеството е разделено на подгрупи: племена, националности и по-широки културни идентичности, обикновено наричани цивилизации... Но ние ще внесем семантическо обръкване, ако на глобално равнище се ограничим с термина *цивилизация* и наречем култури или субцивилизации тези големи културни цялости, които исторически винаги са се наричали цивилизации”¹⁰.

Семантическо обръкване днес наистина би се създавало, ако при описанието на принципните различия на по същество глобалния свят се използва, както и преди, терминът *цивилизация*, отъждествяван по смисъл с термина *култура*. Причината за подобно ограничено разглеждане на въпроса е инерцията на мисленето, хиперболизирането на детайлите при изследването на отделните проявления на цивилизациите (локални, религиозни) или нежеланието (по-вероятно неспособността) да се гледа на обществото като на глобално.

⁹ Бондаренко, Д. Глобализация или диалог цивилизаций: мир – системный и цивилизационный подход к истории и современности. – <http://www.sgu.ru/files/nodes/9877/10.pdf>.

¹⁰ Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. С., Обсидиан, 1999, с. 75.

С. Хънтингтън (*S. Huntington*) не е единственият, който отрича цивилизационното единство на страните и народите. Така, отстоявайки мнението си за множествеността на цивилизациите, *И. Ионов* и *В. Хачатурян* критически оценяват обобщаващите възгледи на *Волтер (Voltaire)* за историята и в тази връзка отбелязват, че “наред с универсалисткия подход към историята се създава и европоцентристка социологическа схема на теорията на цивилизацията. Нейното влияние пречи на *Волтер (Voltaire)* да забележи разнородния характер на цивилизацията в различните страни. Културното разнообразие за него още не е повод да признае съществуването на множество цивилизации”¹¹. Авторите на този цитат на практика отъждествяват понятията *култура* и *цивилизация*. От факта, че културите са и следва да бъдат многообразни, те стигат до погрешния извод, че тогава и цивилизациите следва да са много. Но, ако обществото като социална система се разгледа през призмата на единния културно-цивилизационен контекст, то тогава културното разнообразие не е повод да се твърди, че и цивилизациите задължително следва да бъдат голям брой.

Възгледи, отричащи целостта на цивилизацията, демонстрира и *Б. Ерасов*, който, независимо че коментира “универсалното цивилизовано начало...както в идеологически, така и в практически план”, го асоциира единствено със западноевропейския начин на живот. “В продължение на век и половина, – отбелязва *Б. Ерасов*, – ...в идеологическите представи на западното общество все още доминира идеята за цивилизационния монизъм, еднозначно свързан със Запада”¹². Всъщност тук става въпрос не за универсални цивилизационни принципи, а за борба на цивилизационните типове на развитие, когато един от тях, в случая европейския, се стреми към надмощие, към нов ред.

И все пак идеята за това, че цивилизационните отношения имат обща природа, единни корени и същностни характеристики, независимо че се конфигурират в самостоятелни същности, все повече се възприема от изследователите. Настъпи време да се *разсее митът за множествеността на цивилизациите*, защото това блокира разбирането за единното възприемане на историята, историята като цялостен процес, каквато тя е всъщност от гледна точка на цялото човечество. Естествено това не означава, че мненията за дискретността на историческия процес нямат право на съществуване или с времето губят своята познавателна ценност. Но продължителното и целенасоченото акцентирание върху частните проявления не позволяват да се видят общите тенденции на общественото развитие, както и сходството на цивилизационните процеси, характерни за различните социални системи. Крайният и закономерен резултат от фрагментарното разбиране на цивилизацията, а като следствие и на общата история, е загубата на ориентири за осмисляне на единния за човечеството процес на глобализация. Изследванията в тази област постоянно се натъкват на неразрешими противоречия и теоретични капани.

Безсмислено е определянето на най-големия, най-малкия и/или оптималния брой цивилизации, някога съществуващи или съществуващи днес, защото те не са нищо друго освен частни проявления на общите за всички хора принципи и форми на обществения живот, съотносими с различните социокултурни и териториални образувания. По такъв начин, например, китайската, руската или европейската цивилизация реално представляват териториални прояви на общоцивилизационните принципи. Та нали тези принципи фиксират общността на хората, проповядващи, например, исляма или християнството, и тогава става въпрос съответно за ислямската

¹¹ Ионов, И., В. Хачатурян. Теория цивилизаций от античности до конца XIX века. М., Алегей, 2002, с. 34.

¹² Ерасов, Г. Цивилизация, слово–термин–теория. В кн. Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия. М., Аспект Пресс, 1999, с. 17.

или християнската цивилизация. Широко разпространеното словосъчетание *техногенна цивилизация* е по-скоро метафора и не се употребява коректно, защото посочва не определена общност от хора, т.е. някакъв социум, а само отделна характеристика на обществената система – техническата¹³. В резултат съдържанието на термина *цивилизация* се оказва откъснато от основния смисъл, заложен в етимологията му, а контурите му изглеждат неопределени.

Историята на *homo sapiens* вече се е състояла и не се променя от факта, дали се дефинират цивилизации, общественно-икономически формации или други структури, образувания или етапи на развитие. Цивилизацията е абстракция, която се използва, за да се обясни световната история. Винаги следва да се има предвид, че подходи се използват с определена условност, неизбежна схематичност и опростяване на сложните динамични процеси. Ако това не се отчита, лесно можем да се заблудим относно истинските вектори на общественото развитие. А те са такива, че съществуват основания да се говори за съществуването на единни за различните общества цивилизационни признаци, които рано или късно се проявяват при всеки народ, достигнал определена зрялост в своето развитие.

В частност *Д. Уилкинсън (D. Wilkinson)* в “*Централната цивилизация*” обосновава тезата, според която ходът на световната история предполага обективно разширяване на т.нар. централна цивилизация. В зависимост от конкретните условия и начина, по който все повече региони на света са въвлечени в този процес, темповете на растеж на цивилизацията могат да се засилват или забавят, но цивилизацията не изчезва. Сходни възгледи има и друг авторитетен учен *МакНил (MacNei’Il)*, който в своето изследване “*Възходът на Запада: история на човешкото общество*” пише за цивилизацията като за организиращ принцип на обществения живот, благодарение на който първо в *Междуречието* и *Древен Египет*, а след това и в други региони възникват отделни цивилизации. При това още от времето на създаването си цивилизованите общества се стремят към разширяване на своето влияние и богатство, нападат съседните им народи, пораждайки по такъв начин културна и цивилизационна дифузия, която се превръща в двигател на историческите промени. Затова, предполага *МакНил (MacNei’Il)*, обществата на *Древна Гърция* и *Индия*, до XX век определяни като различни цивилизации, следва да бъдат дефинирани като елементи, разширяващи световната система на *Средния Изток*. *МакНил (MacNei’Il)* на практика предлага да се дефинират поколенията от локални цивилизации. С времето такива изолирани цивилизации, пише той, “започват явно да се стремят към завладяване на нови земи; а с тяхното разпространяване започват да поглъщат автономните съседни общества, които накрая изчезват. Тази географска експанзия, според *МакНил (MacNei’Il)*, означава, че цивилизациите, появили се около 1500 г. пр.н.е. в древния *Близък Изток* и тези в *Месопотамия* и *Египет*, се сливат в ново космополитично цяло. Изводът на *МакНил (MacNei’Il)* е, че “...космополитизъм започва да обхваща всички цивилизации на *Земята* някъде след 1850 г., когато действителната автономия

¹³ Появата на термина *техногенна цивилизация* е свързана с постиженията на научно-техническия прогрес и се отнася за началото на XX в., когато са изобретени и масово започват да се внедряват автоматичните начини на производство, значително разширяващи и усложняващи техносферата. От този момент на мястото на тясната зависимост на работата на машината от управляващия я човек все повече се налага свободният тип връзка между човека и техниката. В резултат техниката престава да се ограничава в своето развитие с физиологическите граници на човешкия организъм, а човекът получава условия за творческо използване на своите способности, преставайки да бъде непосредствено звено на технологичния процес. Техногенната цивилизация се характеризира с факта, че автоматите и автоматизираните системи все повече освобождават човека от физическия труд, внедрявайки различни технологии – от масовото производство на потребителски продукти до изпълнение на най-сложните операции за производство на съвременни инженерни съоръжения, конструкции, машини и механизми.

на *Китай* и *Япония* е прекратена”¹⁴. По такъв начин, според *МакНил (MacNei'll)*, цивилизацията, родила се в едно място, започва да се разпространява в целия свят, въвлечайки в своята орбита все повече нови територии, а *Китай* и *Япония* се оказват последни в редицата на най-големите държави. И от тези твърдения излиза, че преди това те са нямали цивилизации, с което естествено няма да се съгласят не само китайците или японците, но и много изследователи на обсъждания проблем, защото и *Китай*, и *Индия*, и *Япония* изминават не по-малко дълъг път на цивилизационно развитие от много страни на *Близкия* и *Средния Изток*, и несъмнено, много по-дълъг от този на европейските държави. Позицията на *МакНил (MacNei'll)* не е приемлива и поради това, че той неправомерно откъсва цивилизацията от културния ѝ контекст и я разглежда като външна обвивка, определена форма на култура. Този подход е също толкова неверен, колкото и отъждествяването на едното и на другото понятие.

Всъщност иманентно присъщите на обществата културни и цивилизационни характеристики (независимо че могат да се появяват в различно време) се проявяват не защото са внесени отвън, а защото социалната система достига определено равнище на развитие. При това културният контекст съпътства човека от самото начало на неговото изграждане като мислещо социално организирано същество, докато цивилизационните признаци се установяват на по-късен етап от развитието на обществения живот. Цивилизацията се формира при определени условия, дефинирани както от интелектуалното развитие на човека, така и от степента, в която той е овладял силите на природата. В такъв смисъл всяко общество е програмирано не само за културно, но и за цивилизационно развитие, което на определен исторически етап се превръща в реалност.

Това естествено не изключва факта, че естественият ход на събитията може да бъде нарушен, ускорен или забавен. Например общество, което още не е достигнало цивилизационното равнище, получавайки външен импулс, започва да се развива по-рано и по-бързо, отколкото това би станало по естествен път. Външните импулси могат значително да ускорят и развитието на общества, които са стъпили на цивилизационния път, но не са постигнали съществени резултати¹⁵.

Но, така или иначе, в разбирането на същността на общата за цялото човечество цивилизация е важно да не се бъркат два принципно различни подхода.

Първият подход предполага, че цивилизацията, веднъж възникнала в едно място, започва да се разпространява, постепенно поглъщайки други, още неразвити и слаби цивилизации, налагайки своите норми и принципи в общества, които без нейната намеса едва ли някога биха стъпили на пътя на цивилизационното развитие. Подобен подход е неприемлив.

Другият подход, според мен, съответстващ на действителността, се състои в това, че единната цивилизация не се създава в някакъв център, а възниква на различни места. Именно така се създава и се проявява *единната за всички цивилизация*, най-важните признаци на която са:

1. На първия етап (*в отделни социално-културни и териториални образувания*):

- ✓ Установен начин на живот.
- ✓ Регулярно и целенасочено водене на селското стопанство с цел осигуряване средства за съществуване на социума.
- ✓ Масово изготвяне на оръдия на труда и предмети на бита.

¹⁴ Макнил, В. Меняющийся образ всемирной истории. – В кн.: Время мира. Альманах. Вып. 2: Структуры истории. Новосибирск, Сибирский хронограф, 2001, с. 25–26.

¹⁵ Фукуяма, Ф. Строежът на държавата. С., Обсидиан, 2004, с. 184.

- ✓ Разделение на труда и разслоение на обществото.
- ✓ Формиране на социалната структура и обществените институции – както светски, така и религиозни.

- ✓ Установяване на определени форми на управление, които във всички общества имат пирамидална структура – на върха ѝ е индивид (или колективен орган), който взема решения, задължителни за всички останали членове на обществото.

- ✓ Овладяване на писмеността.

2. На следващия етап на развитие (*при фрагментарното проявление на цивилизацията в рамките на отделните и не е задължително взаимосвързани региони*): строителство на градове и големи селища; държавна форма на уреждане на обществения живот; появява се теоретическото знание и средствата за неговото разпространение (папируса, хартията, книгите, книгопечатането):

- ✓ Строителство на пътища, мостове, иригационни съоръжения и т.н.

- ✓ Поява на стоково-паричните отношения и развитие на търговията.

- ✓ Изобретяване на огнестрелното оръжие.

- ✓ Промислено производство.

- ✓ Забележимо развитие и несъмнено влияние на обществения живот от научно-техническия прогрес.

- ✓ Първи признаци за формиране на гражданско общество.

3. На съвременния етап (*в условията на пълно включване на цялото човечество в процеса на цивилизационно развитие*):

- ✓ Рязко нарастване на ролята на техносферата в живота на обществото.

- ✓ Глобален характер на функциониране на средствата за масова информация и комуникация (вестници, списания, радио, телевизия, кино, телефон).

- ✓ Глобална система за транспортни мрежи и общи за цялото човечество средства за придвижване (автомобил, влак, параход, самолет).

- ✓ Възникване на транснационални корпорации и формиране на световна икономика.

- ✓ Създаване и разпространение на оръжията за масово унищожаване (ядрено, химическо, бактериологическо).

- ✓ Поява и изостряне на екологическите, демографските, техногенните и други глобални проблеми в глобален мащаб.

- ✓ Излизане в космоса и използването му във военни и мирни цели.

- ✓ Поява и глобално разпространение на радиоелектрониката, компютрите, *Internet*, електронна поща, мобилни телефони, високи технологии.

- ✓ Образуване на международни правителствени и неправителствени организации.

- ✓ Интернационализация на науката и образователните услуги.

- ✓ Безпрецедентно движение на стотици милиони хора по планетата в резултат на все повече разширяващите се делови, политически и културни контакти, туризъм, емиграция и т.н.

Продължавайки логиката на развитието на единната общочовешка (глобална) цивилизация, може да се предположи, че с времето ще се появят нови елементи: единно световно правителство или подобна на него властова структура, решенията, на която ще бъде задължителна за всички страни и народи, живеещи на планетата; наличие на международни силови структури, подчиняващи се на това правителство; общоприет език за международно общуване; обща за всички парична единица и т.н.

Както показва достатъчно богатият опит за прогнозиране на социалните процеси, тази пролонгация на характеристиките на глобалната цивилизация в бъдеще

е логически непротиворечива, независимо че фактите още не са достатъчни за такива еднозначни съждения¹⁶.

II.3. СИСТЕМАТИЗАЦИЯ НА ЦИВИЛИЗАЦИИТЕ

Проблемът за нарастващия списък от всевъзможни (локални) цивилизации се състои и в това, че не се предлагат критерии за класифициране на цивилизациите. Оттук и огромните различия в мненията и гледните точки за разбиране на термина. Този проблем е коментирал още от П. Сорокин, който пише, че открояването на цивилизациите от огромния масив други културни системи и тяхната класификация се осъществява “без *fundamentum divisionis* (единно основание), ... използват се различни, а понякога и неопределени критерии”¹⁷. Оттогава ситуацията почти не се е променила, независимо че в многообразието от подходи за открояване на цивилизациите могат да бъдат набелязани определени критерии за класификация. Във всеки случай най-важните от тях могат да бъдат изведени индуктивно, т.е. те могат да бъдат реконструирани, като се използват различни определения на цивилизацията. И тогава става очевидно, че основания за определяне на едни или други признаци, присъщи на (локалната) цивилизация, са географското положение, религията, технологическият и национално-етническият фактори и т.н. При това изборът на класификационен признак предопределя типа цивилизация, който се получава. Например, ако се използва критерият *равнище на социално-икономическо развитие*, може да се говори за три типа цивилизации: “богатия Север” (западната цивилизация, развитите страни), “бедния Юг” (слаборазвитите страни) и *Периферия* (развиващите се страни)¹⁸.

По *географски критерий* се открояват цивилизации, чието име е свързано с тяхното местоположение (европейска, северноамериканска, средиземноморска, латиноамериканска, африканска, тихоокеанска). Ако се използва *национално-етническият* показател, то обикновено се има предвид египетската, китайската, руската, японската, мексиканската и т.н. цивилизации.

По *религиозен* признак се различават цивилизации, в които обществените отношения се възприемат през призмата на господстващата система религиозни вярвания, и тогава става дума за християнска, ислямска, конфуцианска, будистка цивилизации.

От гледна точка, например, на *технологичния* критерий (начина на производство) цивилизацията с определена условност може да бъде наречена капиталистическа, информационна, техногенна и др. По други критерии могат да бъдат дефинирани различни конфигурации на термина *цивилизация*.

При дефинирането на термина *цивилизация* е важно да се разбира не само каква цел преследва даден подход, но и да не се абсолютизира само един подход, защото, всички т.нар. цивилизации всъщност визират опростена изследователска представа за сложно организираната социална реалност. *De facto* цивилизацията представлява теоретичен модел, при който една нейна страна е хиперболизирана. С други думи, всички посочени по-горе типове цивилизации имат отношение към общоцивилизационните процеси както частта към цялото.

Американският социолог М. Мелко (*M. Melko*) подчертава, че изследователите са постигнали висока степен на съгласие за методите за описание на цивилизациите, както и за това, кога и къде те са съществували. В същото време остават разногласията

¹⁶ Бестужев-Лада, И. В Преддверии Страшного Суда или избежим ли предреченного в апокалипсиса? М., ФОЛ, 1996, с. 100–112.

¹⁷ Сорокин, П. Социальная и культурная динамика. СПб.: Издательство русского христианского гуманитаристического института, 2000, с. 632.

¹⁸ Неклеса, А. Трансформация на държавата в глобален контекст. – Геополитика. 2008, No 8.

по редица такива принципни важни въпроси като: кое е най-важното, когато се открояват едни или други цивилизации – езикът, религията, техническото развитие и формите на съществуване на историческите процеси и различните фази на развитие? Разногласията се проявяват и по въпроса за времевите и пространствените граници на цивилизацията, както и за това, следва ли изобщо слаборазвитите или прекъснатите своето развитие култури да се наричат цивилизации и правомерно ли е продължителните неподредени исторически периоди да се изучават като една или няколко цивилизации. Анализирайки различните гледни точки и дискусии по тези проблеми, съпоставяйки позициите на отделните автори, *М. Мелко (M. Melko)* отбелязва, че те се обединяват в коментара на цивилизацията в следните региони¹⁹:

- ✓ *Далечен Изток* между 2000 г. пр.н.е. и съвременността.
- ✓ *Индия* между 2500 г. пр.н.е. и съвременността.
- ✓ *Египет* между 4000 г. пр.н.е. и 300 г. пр.н.е.
- ✓ *Средният Изток* между 4000 г. пр.н.е. и съвременността.
- ✓ *Средиземноморието* между 3000 г. пр.н.е. и 1500 г. н.е.
- ✓ *Западна Европа* между 700 г. от н.е. и съвременността.
- ✓ *Централна Америка* между 11 г. от н.е. и 1600 г. от н.е.
- ✓ *Западните региони на Южна Америка* между 1 г. от н.е. и 1600 г.

При това *М. Мелко (M. Melko)* твърди, че не всички от посочените в специалната литература цивилизации се събират дори в тази всеобхватна схема. Съществува, например, определена тенденция да се откроява ислямската цивилизация в района на Южното Средиземноморие някъде между 500 г. от н.е. и съвременността, както и православната цивилизация в *Източна Европа* приблизително през същия период от време. Срещат се и гледни точки, обосноваващи идеята за съществуването на своеобразна японска цивилизация, родена приблизително около 400 г. пр.н.е. А отделни автори, например *А. Тойнби (A. Toynbee)*, дори се извиняват, че са намерили недостатъчен брой цивилизации.

“Всичко изглежда лесно, когато съветвате другите, – справедливо отбелязва *М. Мелко (M. Melko)*, – но ако искате сами да се заемете с проблема става плашещо. *Тойнби (Toynbee)* дефинира 30 цивилизации... *Шпенглер (Spengler)* – между 8 и 17, *Алфред Крьобер (Alfred Kroeber)*, *Кулбърн (R. Coulbom)* и *Куугли (Quigley)* и т.н.... анализът ще отнеме целият ви живот”²⁰.

Интересен материал за класифициране на цивилизацията, от гледна точка на това изследване, събира и *Р. Уескът (R. Wescott)*. Отбелязвайки изключителната популярност на учебниците и академическите курсове по проблемите на цивилизацията, *Уескът (Wescott)* твърди, че малцина изследователи изброяват в явен вид цивилизацията, които описват и сравняват. *Р. Уескът (R. Wescott)* назовава в хронологичен ред имената на известни учени, които анализират появата и развитието на цивилизацията, посочвайки в скоби годината на проведените изследвания. Той доказва, че всеки изследовател, съставяйки списъка от цивилизации, прилага свои критерии, демонстрира предпочитания и пристрастия и затова броят на цивилизацията е различен при различните автори. Освен това *Данилевски, Шпенглер (Spengler), Ф. Конечни (F. Konieczny)* и *Тойнби (Toynbee)* съставят кратки и дълги списъци на цивилизацията. Кратките съдържат формираните цивилизации, а дългите – тези, които още не са напълно формирани, или нямат писменост, или са безплодни, разединени или са цивилизации-сателити. Според *Р. Уескот (R. Wescott)* всеки изследовател дефинира

¹⁹ Мелко, М. Природа цивилизаций. Время мира. Альманах. Вып.2: Структуры истории. Новосибирск, 2001, с. 314.

²⁰ Мелко, М. Природа цивилизаций. Время мира. Альманах. Вып. 2: Структуры истории. Новосибирск, 2001, с. 314.

различен брой цивилизации: *Ж. А. де Гобино (J. A. de Gobineau)* – 10; *Данилевски* – 10 или 13; *Шпенглер (Spengler)* – 8 или 9; *Ф. Конечни (F. Konieczny)* – 7 или 15; *Тойнби (Toynbee)* – 13 или 17; *Филип Бегби (Philip Bagby)* – 9; *Кулбърн (R. Coulbot)* – 14; *Куигли (Quigley)* – 16; *Седжуик (Sedgwick)* – 9; *Андерле (Anderle)* – 7.

Търсейки съвпадение между изброените от различните автори цивилизации, *Р. Уескот (R. Wescott)* стига до интересни изводи. Оказва се, например, че при десетте споменати по-горе автори нито веднъж не се установява пълно съвпадение на възгледите не само по броя на дефинираните цивилизации, но и по тяхното наименование. Това се отнася дори до цивилизации, които се считат за общопризнати, например *китайската, индийската, западната*.

Например за *китайската цивилизация* се използват синоними като *древнокитайска, далекоизточна; индийската* често е наричана *индска, индуска, индуистска, браминска цивилизация*; а за *западната цивилизация* са използвани още по-голям брой имена: *Гобино (Gobineau)* – *германска цивилизация*, *Данилевски* – *германо-романска*, *Шпенглер (Spengler)* – *фаустовска*, *F. Konieczny (Ф. Конечни)* – *латинска*, *Кулбърн (R. Coulbot)* я нарича *европейска*, а някои изследователи – *оксидентална или евроамериканска*.

Що се отнася до другите цивилизации, то тук различията в мненията са толкова големи, че в допълнение към трите вече посочени още само 13 цивилизации се признават от повечето изследователи: *египетската, елинската, мексиканската, перуанската, левантийската, руската, месопотамската, ислямската, иудейската, византийската, критската, римската и персийската*. Останалите се споменават от едни изследователи и се игнорират от други. *Р. Уескът (R. Wescott)* успява да отстрани синонимите чрез включване на едни имена на цивилизации в други. Но дори и след това остават цивилизации, които се кръстосват. В частност цивилизацията на *Югоизточна Азия* почти се покрива със съвкупността от *бирманската, камбоджанската, индонезийската и сиамската цивилизации*. А *руската, уралската и татарската* явно имат много общи черти помежду си и с голяма степен условност могат да се разглеждат автономно една от друга.

Но още по-голям интерес представлява забележката, която прави *Р. Уескот (R. Wescott)*, посочвайки, че авторите включват в цивилизацияите от втори ранг “култури, чийто цивилизационен статус е съмнителен”. Историолозите са склонни, вероятно, мълчаливо да допускат, – твърди той, – че една културата е цивилизована, ако произвежда поне продукти за изхранване на населението, като използва земеделие или скотовъдство. Използвайки този критерий *Тойнби (Toynbee)* изключва от своя ранен списък *ескимоската култура*. Освен това повечето историолози са съгласни с факта, че да се счита за цивилизована културата, произвеждаща поне хранителни продукти, следва да има градове, грамотност и технология за леене на метали или следва да притежава две от тези три характеристики. Ако този критерий се спазва строго, *ирокезката цивилизация*, според *Гобино (Gobineau)*, *уралската*, според *F. Konieczny (Ф. Конечни)*, *араукаиската, мисисипската, полинезийската*, според *Тойнби (Toynbee)*, и *чибчанската*, според *Филип Бегби (Philip Bagby)*, вероятно ще последват *ескимоската култура*.

Анализът на вижданията на *Организацията на обединените нации за образование, наука и култура (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)* за проявяващите се днес цивилизации може да се добави като потвърждение на факта, че съществуващите класификации на цивилизацияите не са адекватни. От гледна точка на *ЮНЕСКО (UNESCO)*, съвременният свят предполага едновременното съществуване на шест основни цивилизации: *европейската и*

северноамериканската; далекоизточната; арабомюсюлманската; индийската; тропически-африканската; латиноамериканската.

Както се вижда, списъкът от цивилизации е съставен чрез използване на географския критерий. Класификацията на *ЮНЕСКО (UNESCO)* не показва клас от едноредови явления, откроявани на основата на един общ за всички отличителен признак, а е систематизация на териториалните проявления на явлението, т.е. формулираният от *ЮНЕСКО (UNESCO)* списък визира разпределението на цивилизациите като явление в отделни територии (фрагменти) на планетата.

По такъв начин от посочените примери може да се направи следният извод: нито списъкът на *ЮНЕСКО (UNESCO)*, нито схемите на споменатите по-горе автори могат да бъдат разглеждани като класификация на цивилизациите. В най-добрия случай това са опити да се създаде повече или по-малко подреден ред от малко свързани помежду си понятия, когато не съществуват критерии за обединение на цивилизациите в определени групи.

Подчертавайки необходимостта от класифициране на цивилизациите, *М. Мелко (M. Melko)*, например, вярно посочва съществуващите обективни трудности: “Открояването на цивилизациите рядко удовлетворява,... но то е важно, защото всеки опит за разглеждане на историята на цивилизацията изисква разбиране на причината за разграничаването им,... по-високата степен на съгласие между компаративистите ще направи изследванията им по-полезни”²¹.

Таблица 1

Класификация на цивилизациите

№	Критерий	Цивилизации
1	2	3
1	Историческо време	Най-древни цивилизации, древни, съвременни, бъдещи
2	Етап на историческо развитие	Цивилизации преди осевото време, Античността, Средновековието, Ново време, XX век
3	Геоикономически характеристики на обществото	Цивилизации на <i>Изтока, Запада, Севера, Юга</i>
4	Континент	Европейска цивилизация, американска, азиатска, африканска, австралийска
5	Субрегион	Цивилизации от <i>Тихоокеанския</i> регион, басейна на <i>Индийския океан, Близкия Изток, Средния Изток, Далечния Изток, Южна Америка, Югоизточна Азия</i> , централноамерикански, централноазиатски, централноафрикански, западноафрикански, южноафрикански, западноевропейски, източноевропейски, средиземноморски
6	Територия	Тибетска цивилизация, критска, скандинавска, уралска, юкотанска, мисисипска, полинезийска, иберийска, андска
7	(територии около) Реки	Египетска (нилска), шумерска (цивилизация на <i>Междуречието</i>), мисисипска
8	Острови	Японска, индонезийска, полинезийска, критска, цейлонска.
9	Империи (като форма на организация)	Римска цивилизация, персийско-македонска, византийска, османска, персийска, арабски халифат, британска

²¹ Мелко, М. Природа цивилизаций. Время мира. Альманах. Вып 2: Структуры истории. Новосибирск, 2001, с. 314–315.

10	Държава	Китайска цивилизация, индийска, египетска, японска, руска, непалска, сирийска, мексиканска, перуанска, индонезийска
11	Културно-исторически тип на обществото	Шумерска цивилизация, хетска, етруска, келтска, руска, арменска, американска, ескимоска, ирокезка; цивилизация на майите, цивилизация на ацтеките
12	Религия	Християнска цивилизация, ислямска, будистка, конфуцианска, иудейска, индуистка

Но най-голямата трудност, за класифициране на цивилизациите е липсата на достатъчно ясно определяне на термина *цивилизация* и общо съгласие за това, какво означава това понятие. И затова всички цивилизационни редове, наричани дори и от най-известните автори *класификации на цивилизациите*, всъщност визират елементарно изброяване на термини, разположени в ред, произволно установен от всеки автор. В най-добрия случай става въпрос за *систематизация* на различните цивилизации. Факт е, че дори сериозните изследователи понякога не искат или не могат да разграничат класификацията и систематизацията.

Това може да се илюстрира, например, с твърденията на Д. Хорд (*D. Hord*), според когото са "...възможни различни принципи на класификация на цивилизациите. Някои изследователи използват описателен подход, акцентирайки на специфичните характеристики, без да обръщат внимание на произхода и упадъка на обществата. Други използват критерии за развитието им, изяснявайки състоянието на обществото в различни периоди в не по-малка степен, отколкото неговата самобитност"²². Очевидно тук не се разбира разликата между класификация и систематизация.

Класификацията предполага такова разпределение на определено множество по групи, класове, равнища, йерархии, като изходните елементи на това множество се разполагат в определен ред един спрямо друг в зависимост от първоначално избран критерий за деление, установен в зависимост от целите и задачите на изследването. А *систематизацията*, независимо че също е свързана с подреждане на елементите на едно или друго множество, не се подчинява на никакви строги правила. Тя често има за задача да доведе до определена форма, структура това, което *a priori* се разглежда като неподредена маса, сума от вещи, явления, понятия и т.н. С други думи, да се систематизира, означава да се премине от някакво хаотично състояние към определена структура. В случая понятието *цивилизация*, дори и при недостатъчно определено съдържание и размити граници, позволява систематизиране, т.е. открояване на голям брой цивилизации, които са формулирани от няколко поколения изследователи.

И така, класификацията на цивилизациите отдавна занимава изследователите, а постоянно увеличаващият се брой нови теории, подходи и гледни точки година след година определя разнообразието от предлаганите решения. Но проблемът не само че остава, но и още повече се усложнява и дори се заплита, защото, независимо от усилията на многобройните изследователи, и до днес не е създадена удовлетворяваща класификация. Все пак натрупаният емпиричен материал позволява да се направят сериозни обобщения и определени изводи за това какво следва да се направи, за да се разкъса този порочен кръг. Анализът на специализираната литература показва, че се открояват различни типове цивилизации, но обикновено не се посочват критерии, по които те се класифицират, т.е. въпросът се решава интуитивно, което

²²Хорд, Д. Современная классификация цивилизаций. В кн: Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия, М., Аспект Пресс, 1999, с. 279.

означава, че еднозначното реконструиране на критериите за класификация невинаги е възможно. Същевременно тази задачата е важна, защото всяка наука се стреми към систематизиране на знанията, а това е невъзможно, без да се определят принципи и критерии.

Научните изследвания също са невъзможни, ако не се използват определени системни множества. Според мен наборът от цивилизации може да бъде систематизиран, разпределен в определени групи, ако се използват като критерии – историческият период, страновата група, културно-историческият тип на обществото, сферата на обществения живот, например религия, социално-икономическо развитие и т.н. В таблица 1.2. са показани някои от най-очевидните основания, използвани в специалната литература за различаване на цивилиациите, които демонстрират колко широки са границите, в които те се реализират към днешно време.

В известен смисъл критериите за класифициране на цивилиациите са определени произволно (по друг начин задачата не би имала решение) и затова групите цивилизации, съставени по такъв начин не само че не се изключват взаимно, но и се пресичат.

Критериите за класифициране на цивилиациите, както беше отбелязано, не са взети системно, а в зависимост от това, какви признаци (от гледна точка на субективната експертна оценка) доминират в една или друга цивилизация. А това означава, че наборът от критерии, и съответно списъците от цивилизации, или по-скоро примерите, които се дава, могат да бъдат различни. Така може да се обясни и фактът, че някои цивилизации могат да бъдат включени едновременно в различни групи: например японската цивилизация може да бъдат отнесена към две групи – островна и странова.

И така, в общоприетия смисъл цивилизацията характеризира обществото от гледна точка на техническото осигуряване на неговото битие, т.е. равнищата на развитие на техносферата, както и от гледна точка на формите на неговото управление, съответно изграждане на функционални връзки и отношения, най-важните инструменти за осъществяването на които са държавата, политиката и правото, най-добре изразяващи същността на цивилиациите.

Естествено подобно разделяне на цялостното възприятие на света чрез вътрешното му съдържание и външното му оформление е доста условно и може да бъде прието с големи ограничения, защото цивилизацията е преди всичко интелектуална абстракция, която позволява да се разберат различни страни и нюанси на обществения живот. Освен това, както е известно, всяко съдържание (цивилизацията) винаги е така или иначе оформено, а всяка форма (държавата) изразява същността, или поне предава, повече или по-малко точно някакво конкретно съдържание. С други думи, едното (цивилизацията) без другото (държавата) по принцип не съществуват.

В тази разработка цивилизацията се разглежда като обективна реалност съществуваща в три измерения, свързани помежду си както по съдържание, така и в пространството и във времето: *глобална, световни и локални цивилизации*. *Локалната цивилизация* е словосъчетание, което се използва за обозначаване на една или друга социална система, разглеждана в контекста на нейното цивилизационно развитие, когато размерите на тази система не излизат извън рамките на отделна държава или ограничена територия, на която живеят различни етноси, свързани с обща съдба, култура, икономика, политика и т.н.

Световната цивилизация е словосъчетание, което акцентира вниманието на факта, че цивилизацията се е разпространила върху целия свят в определен исторически момент. Понятието *свят* се употребява тук в значението планетата Земя като цяло в определен етап на човешкото развитие.

Първото измерение визира общочовешката, *глобална цивилизация*. Това е словосъчетание, което свързва представата за цивилизацията като явление, имащо глобален планетарен характер, т.е. обхващащо цялото земно кълбо. *Глобалната цивилизация* изразява единството на човешкия род от времето, когато човекът преминава от присвояващо (събиране на треви и плодове, лов, риболов) към произвеждащо (скотовъдство, земеделие) стопанство, до наши дни.

Преходът от присвояващо към произвеждащо стопанство, който поставя началото на развитието на *обществото*, започва приблизително през VIII хил.пр.н.е. на сравнително малко парче земя на север от Екватора и бързо се разпространява по *Земята*, подчинявайки и преобразувайки цялата *Ойкумена*²³. Процесът на формиране на глобалната цивилизация продължава хилядолетия и завършва едва през XX в., когато глобализацията демонстрира очевидното единство на историческата съдба на *Homo sapiens* в общия планетарен дом²⁴.

Класиците на теориите за локалните цивилизации *Освалд Шпенглер (Oswald Spengler)*, *Арнолд Дж. Тойнби (Arnold J. Toynbee)*, *Н. Данилевски*, отричат наличието на глобална цивилизация, но тя се проявява независимо от разнообразието от раси, нации, етноси и всички противоречия между тях. Глобалната цивилизация реално съществува, отразявайки единството на човешкия род и неговите интереси, историческата му съдба на планетата *Земя*. Някои съвременни учени също смятат, че "...човешкото общество не е еднородно" и затова "...не може да бъде коментирано чрез използване на общопланетарния подход...". "За обща човешка цивилизация може да се говори само в смисъл, че на планетата съществува общество от разумни същества, които се развиват в съответствие с естествените и обществените закони и които имат общи интереси."²⁵ Глобалната цивилизация се разглежда по-скоро като мечта на интелектуалния елит на високоразвитите страни, отколкото реалност. Изводът, който се прави, е, че "единна цивилизация ...не съществува".

Учени като *Семенникова* обобщават опасението на мнозина, че унифициращото въздействие на глобализацията ще унищожи разнообразието и самобитността на локалните култури (цивилизации): "...концепцията за единна световна цивилизация отрича многовариантността на развитието... Под флага на световната цивилизация се предлага идеята за унифицирано развитие". Да, заплахата е напълно реална, особено при интензивното развитие на глобализационните процеси, но да се отрича общността, единството на интересите на цивилизованото човечество е не само невярно, но и не по-малко опасно. Глобалното общество е многообразно и многовариантно, но образуващите го цивилизации имат общи интереси във всички сфери: демографската, екологическата, технологико-иновационната, икономико-политическата, социокултурната, и, разбира се, в сферата на сигурността. Глобалната цивилизация няма обща платформа за решаване на проблемите (засега!), но съществува консенсус за това, че проблемите в посочените по-горе области са общи и че следва да се търсят допирни точки. Отричането на общи интереси и хиперболизирането на интересите на локалните цивилизации би създадо необходимите условия за провокиране на глобална военна, техногенна или екологическа катастрофа, всяка от които би поставила началото на края на *Homo sapiens* на уникалната по своите условия за живот планета *Земя*.

²³ Преди 2500 г. древногръцкият историк и географ *Хекатей Милетски* обозначава с термина *Ойкумена* населената част на *Земята*. – Балабанов, Н. Ядрената ойкумена. – <http://www.phys.uni-sofia.bg/upb/C4.PDF>.

²⁴ Неслучайно *Кофи Анан (Kofi Annan)*, бившият Генерален секретар на *ООН* (единствената организация, представляваща интересите на всички народи и цивилизации в глобалното общество) използва термина *глобална цивилизация* в изказванията си по повод *Годината на диалога между цивилизацията* (2001 г.).

²⁵ Семенникова, Л. Россия в мировом сообществе цивилизаций. М.:Интерпресса, 1994, с. 83–84.

Глобалната цивилизация изминава дълъг път през хилядолетията, тя преминава определени етапи на развитие, трансформациите на вътрешната ѝ структура и на външния ѝ облик са закономерен резултат от промените в сложното съчетание от културни, социо-икономически, технологически, геополитически и други фактори. Това е основание да се дефинира второто измерение на цивилизационния процес – *световните цивилизации*²⁶.

Световните цивилизации, следва да се разглеждат като етапи във формирането и развитието на глобалната цивилизация, които се различават по социокултурната си архитектура. *Световните цивилизации* се диференцират по социокултурните си традиции и структурата и динамиката на населението. Те изграждат свой държавно-политически ред, различни технологически и икономически начин на производство, дефиниращи степента на въздействие върху природно-екологическите процеси.

Третата форма на реализация на цивилизацията са *локалните цивилизации*, които представляват големи общности от хора, етноси и народи, обединявани от историческата си съдба, от единството на социокултурните си ценности, икономически и геополитически интереси. Локалните цивилизации изразяват многообразието на глобалната и световната цивилизации, изменчивостта на структурата им. Локалните цивилизации периодично променят състава си, формите си на съществуване, осъществяваните взаимовръзки с другите локални цивилизации.

Трансформациите, често драматични, увеличават вероятността от конфликти и дори сблъсъци между цивилизацията, което нарушава техния диалог и взаимно обогатяване. Някои локални цивилизации слизат от историческата сцена, други се разделят на части, образувайки няколко държави, трети се обединяват. Появяват се нови локални цивилизации, възприели най-добрата част от създадената преди тях култура. Трансформациите на локалните цивилизации гарантират устойчивостта на глобалното общество, те осигуряват целесъобразната му модернизация при смяна на архетипа на епохите, при предаването на културното наследство и обогатяването на социалния генотип на човечеството. Локалните цивилизации възплъщават богатството и разнообразието на човечеството като единна система, всяка от тях има свой жизнен цикъл, но заедно те образуват богатата палитра на разноцветния свят на глобалната цивилизация.

Глобалната, световните и локалните цивилизации не се появяват едновременно на историческата сцена. Ако изграждането на глобалната и първата от световните (неолитната) цивилизации започва преди около десет хилядолетия, то локалните цивилизации имат два пъти по-кратка история. Най-древните локални цивилизации се формират в долините на *Великите реки* едва преди около 5 хил. години. Но цивилизационната триада, процесите на формирането и развитието ѝ се изследва в обратна на историческото време последователност: първо се признават и изучават локалните цивилизации²⁷, след това световните²⁸ и едва в наши дни науката подлага на анализ глобалната цивилизация²⁹. Етапите на задълбочено анализиране на продължителния и сложен път на цивилизацията и на формирането на теорията на цивилизацията много добре са отразени от *И. Ионов* и *В. Хачатурян*³⁰.

²⁶ Кузык, Б., Ю. Яковец. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее. М., Институт экономических стратегий, т. 1, 2006, с. 768, с. 89.

²⁷ V в. пр.н.е. – XV в. от н.е. е времето, когато се поставят основите на историята като наука. Тогава се формират възгледите за историята на целия свят и на отделните страни.

²⁸ През XVI–XIX в. учените въвеждат понятието *цивилизация*. *Великите географски открития* и постиженията в областта на археологията обогатяват познанията за световната история, както и за историята на отделните народи и цивилизации.

²⁹ XX в. анонсира нов подход в изучаването на цивилизацията. Цивилизационният подход се превръща в един от важните елементи на постиндустриалната парадигма, която ще преобладава през XXI в.

³⁰ Ионов, И., В. Хачатурян. Теория цивилизаций от античности до конца XIX века. СПб.: Алетея, 2002.

Следователно днес съществуват основания да се твърди за *тримерно измерение на цивилизационно-историческото време-пространство*, за единството и многообразието на глобалната, световните и локалните цивилизации.

Понастоящем, в контекста на многомерното разглеждане на света, цивилизацията е най-важната характеристика на обществото. Може да се предположи, че с времето обществото, както и целият свят (от гледна точка на съвременното естествознание), ще бъдат разглеждани не само в дву- или тримерно, но и в многомерно пространство, което ще изисква и нови термини за тяхното представяне. Но това е работа на бъдещето, което още следва да узрее, и само времето ще покаже какво ще бъде то и какви понятия ще са необходими за неговото адекватно описание.

III. ВИДОВЕ ЦИВИЛИЗАЦИИ

III.1. ЛОКАЛНИ (И СУБРЕГИОНАЛНИ) ЦИВИЛИЗАЦИИ

Между понятията *локални* и *регионални цивилизации* не съществува принципна разлика, защото става въпрос само за териториални различия (регионът има по-голям мащаб). Тези понятия обикновено се асоциират с голяма държава, социокултурна общност (за локалните цивилизации) или съвкупност от родствени страни и етноси (за регионалните цивилизации), характеризиращи се с общата си култура и ценностна система, историческите си съдби, икономическите и геополитическите интереси, единното икономическо пространство, териториална ограниченост и т.н.

Основите на теорията на локалните цивилизации са заложили в края на XVIII в. с трудовете на *Йохан Хердър (Johann Herder)*, предшествани от идеите на *Дж. Вико (G. Vico)* и *Монтескьо (Montesquieu)*. Но първият учен, който системно започва да използва термина *цивилизация* в множествено число, е *Гизо (Guizot)*, а векът е XIX в. Цивилизационната концепция на *Гизо (Guizot)* предполага линейна схема на разположение на цивилизациите, те са построени в една линия и се противопоставят една на друга като *развити* и *неразвити*. Съществен принос за изграждане на теорията на локалните цивилизации има *Ж.-А. де Гобино (Joseph-Arthur de Gobineau)*, който през 1853 г. публикува скандалноизвестната с расовата теория на цивилизациите книга *“Опит за неравенството на човешките раси”*. *Гобино (Gobineau)* прави едни от първите опити за класификация на цивилизациите. Според него съществуват десет локални цивилизации: индийска, египетска, асирийска, гръцка, китайска, римска, западна и три американо-индиански: алеганска (в Северна Америка), мексиканска и перуанска. Но според специалистите *Гобино (Gobineau)* не е родоначалник на теорията за локалните цивилизации; той само е предшественик на идеите и концепциите на известните представители на цивилизационната теория, развита от *О. Шпенглер (O. Spengler)* в Германия, *А. Тойнби (A. Toynbee)* във Великобритания, *Ф. Бродел (F. Braudel)* във Франция.

В специализираната литература се е наложил терминът *локални цивилизации*, което само подчертава факта, че локалната ограниченост не е препятствие и за зараждане и формиране на най-важните елементи на една или друга цивилизация, но и за пълноценното ѝ съществуване. Но това изобщо не означава, че, появявайки се в някаква локално ограничена територия, в специфичните условия на един или друг район, цивилизацията не излиза извън нейните граници, разраствайки се и разширявайки се по силата на иманентно присъщата ѝ логиката на развитие³¹.

³¹ Термините *частен*, *локален*, *регионален*, наред с нарастващата роля на понятието *глобален* се използват много през последните десетилетия, защото позволяват да идентифицират и характеризират различни проблеми и процеси в зависимост от степента на обхващане на една или друга територия. *Частни* обикновено се наричат проблемите и явленията, които имат непосредствено свързано с едно или друго

Именно затова наред с понятието *локален* в изследванията на цивилизационните процеси често се използва и друг термин *регионален*, който обозначава обикновено по-големи цивилизации, включващи в себе си значително по-голям брой страни и народи, от локалните цивилизации, обхващащи обикновено една или няколко етнически общности. По такъв начин, макар да не е абсолютно необходимо изискване или задължително условие за изучаване на проблемите на цивилизациите, следва все пак да се различават понятията *район* и *регион*. Регионът включва няколко района, т.е. локални образувания, обединени по някакви общи признаци (географски, климатически, икономически, политически, расови, религиозни), които изпълняват свързваща и интегративна функция и в това си качество са принципно важни за функционирането на социалните структури на дадена територия. Именно в този смисъл обикновено се коментира регионът (по-точно субрегионът) на *Близкия Изток* или *Югоизточна Азия*. При това е важно да се подчертае, че в случая принципно значение има не толкова *мястото* на разположение на даден (суб)регион, колкото *природата, икономиката, историята, политиката, културата*, характерни за географските пространства.

Мнозина смятат, че теорията на локалните (и регионалните) цивилизации, получила развитие и популярност през XX в., днес губи своята някогашна привлекателност. Доводите, които се лансират, изглежда имат напълно естествено обяснение. Първо, тази тема, ако и не е изчерпана напълно, то достатъчно основно е разработена, а съществуващият списък и вариантите за съществуване на различните локални цивилизации дотолкова хронологично обхващат практически всички относително значими исторически събития и обществени системи, че каквито и да е новости в тази област на теоретичното знание, по същество, се изключват. Второ, многобройните опити да се обясни глобализацията и глобализиращия се свят, основавайки се на теорията на локалните цивилизации, в крайна сметка не дават каквито и да е забележими резултати, защото единната система, каквато, от гледна точка на глобализацията, е човечеството, губи своята цялост в резултат на дискретното възприемане на глобалното общество. Оттук и все по-нарастващият интерес в последно време към теориите на глобалната цивилизация, разглеждането на която изисква особено внимание.

Въпреки това не може да се твърди, че значението на локалните цивилизации е намаляло и че теорията на локалните цивилизации е отживелица.

III.2. ОТ ЛОКАЛНИТЕ (И СУБРЕГИОНАЛНИТЕ) ЦИВИЛИЗАЦИИ КЪМ ГЛОБАЛНАТА

Понятията *глобална цивилизация, единна цивилизация, световна цивилизация, универсална цивилизация, централна цивилизация*, използвани в съвременната глобалистика, предмет на засилено внимание и сериозно обсъждане, а понякога и много остри дискусии, не са нови, защото някои от тях се използват още от XVIII в. от редица автори: *Г.-Т. Рейнал (G.-T. Reynal), А.-Л. де Стал (A.-L. de Staël), Й. Хердър (J. Herder)* и др. Например френският историк и социолог, мислителят от епохата на

място проявление и които не демонстрират сериозни връзки с други проблеми. Имайки предвид този факт, както и анализиранията определения на цивилизациите, частното равнище на проявление на цивилизационните връзки няма да бъде коментирано, защото е незначително за това изследване. Но следващото *локално* равнище вече представлява значителен интерес, защото разглежда определена територия, където се проявяват проблеми, процеси и явления, ограничени от граници на даден район, но притежаващи свобода за взаимодействие с други процеси и явления, в това число и извън границите. Оттук, от гледна точка на създаването и характера на проявление на цивилизациите, локалното равнище е важно звено за разбирането им, защото то е минимално възможното пространство, в което могат да възникнат цивилизационни връзки и отношения.

Просвещението Г.-Т. Рейнал (G.-T. Reynal) е един от първите, коментирал глобалната цивилизация (той я нарича световна, защото терминът глобална възниква значително по-късно, едва в средата на XX в.). Отстоявайки търпимостта към вярванията и културата на другите народи, *Г.-Т. Рейнал (G.-T. Reynal)* подчертава, че европейската цивилизация в името на интересите на свободата на търговията, която той особено високо цени, както и в името на мира и установяване на царството на разума на *Земята*, следва да се разпространява и в други страни и, в крайна сметка, следва да се превърне в глобална цивилизация. Идеята за глобална цивилизация се вижда и в коментарите на мадам *А.-Л. де Стал (A.-L. de Staël)*, която още през 1780 г. определя цивилизацията като смисъл на историята и вижда “в нея...главна причина за великите събития”³².

Принос за формиране на идеите за глобална цивилизация има и немският философ и просветител *Й. Хердър (J. Herder)*. *Хердър (J. Herder)* по право се счита за един от основателите на теорията на локалните цивилизации, но, независимо от това, той често разсъждава за единната цивилизация, която, според него, започва да доминира над идеите за локалното цивилизационно разнообразие. Подчертавайки творческата, преобразуваща роля на човека в хода на историческото развитие, той, в частност, пише: “Хората създават увеличаващо се множество от все по-сложни инструменти...Физическата сила на човечеството се увеличава... Безкрайните връзки, в които могат да бъдат включени предметите на природата; духът на изобретателството с цел тяхното използване с нищо не са ограничени и прогресират”³³.

И все-пак *Й. Хердър (J. Herder)* е по-скоро изключение отколкото правило. В периода на изграждане на цивилизационната теория *Германия* е в периферията на *Европа* и идеята за глобална цивилизация се отхвърля, защото *Германия* не само че не иска да се примири с ролята си на аутсайдер, но има и амбицията да бъде в центъра на цивилизацията. Класиците на теорията на цивилизацията също допринасят за негативното отношение към глобалната (единна) цивилизация. Нашумялата книга на *Шпенглер (Spengler)*, където различните култури се раждат, процъфтяват и умират, израждайки се в реликтови цивилизации, както и многотомният труд на *Тойнби (Toynbee)*, в който се анализират цивилизациите, редуващи се на историческата сцена, тезата на *Данилевски* за множеството културно-исторически типове и другите известни автори допринасят *a priori* за отхвърляне на идеята за глобална цивилизация. Повече от сто години, започвайки от втората половина на XIX в., тази идея не се коментира от учените. Едва през втората половина на XX в. нарастващата заплаха от глобалните екологични, военнополитически и икономически проблеми доведе до формирането на нова област на научното знание – глобалистиката. Така идеята за глобална цивилизация, наред с разсъжденията за световна взаимозависимост, международно взаимодействие, световно правителство и т.н., отново стана предмет на оживени дискусии.

Глобализационната вълна доведе до много публикации за заплахите пред “съвременната цивилизация”, за начините на оцеляването ѝ, за настъплението на “техногенната цивилизация”, за единната общочовешка съдба и единство на различните народи и т.н. Но глобалните връзки и развитието на човешката цивилизация и по-рано се разглеждат от отделни учени (*Тейяр де Шарден (Teilhard de Chardin)*, *В. Вернадски*, *К. Ясперс (K. Jaspers)*), които открояват закономерностите чрез анализа на огромния исторически и естественаучен материал, както и благодарение на собствената си интуиция и проницателност.

³² Ионов, И., В. Хачатурян. Теория цивилизаций от античности до конца XIX века. СПб., Алетея, 2002, с. 297.

³³ Гердер, И. Идеи к философии истории человечества. М., 1977, с. 256.

В частност *В. Вернадски*, отбелязвайки факта, че т.нар. световни империи винаги са заемали по същество само отделни части от сушата, пише: “Идеята за единно държавно обединение на цялото човечество става реалност само в наше време... това е идеал, във възможностите на който не можем да се съмняваме”³⁴. Създаването на това единство, според него, е необходимо условие за изграждане на ноосферата и човечеството следва задължително да го постигне. Коментирайки специфичните характеристики на съвременното си, *В. Вернадски* подчертава, че “за първи път в историята на човечеството се намираме в условията на *единен исторически процес, обхващащ цялата биосфера на планетата...*, който в нашия ХХ в. създадоха *единно, неразривно свързано цяло*”³⁵.

Посочвайки тясната взаимозависимост на съвременните световни процеси, *В. Вернадски* твърди, че събитията, например в отдалечени райони на *Индия* или *Австралия*, могат рязко и дълбоко да се отразят в *Европа* или *Америка* и да доведат до резултати, много значими за човешката история. *В. Вернадски* стига до извода, че “...материалната, реално непрекъсната свързаност на човечеството, неговата култура, неотклонно и бързо се задълбочава и засилва. Общуването става все по-интензивно, разнообразно и постоянно”³⁵. Такова цялостно виждане за човечеството и комплексното възприемане на различните сфери на обществения живот, иманентно включени в контекста на геобиосферата, позволяват на *В. Вернадски* да разработи оригинална естественонаучна концепция за ноосферата, която по своите параметри и характеристики тангетира към единната общочовешка цивилизация.

С оригиналната концепция за *осевото време* немският философ и културолог *Карл Ясперс (Karl Jaspers)* отива още по-напред в преодоляването на фрагментарния поглед за света и в обосноваване на цивилизационното единство на човечеството. Концепцията за *осевото време* позволява на *Ясперс (Jaspers)* да направи разлика между културите и цивилизациите на *Древния Изток* и *Античния Запад*, без да ги противопоставя, както често се случва с привържениците на локалните цивилизации. *Ясперс (Jaspers)* разделя *a priori* историческия процес на четири големи периода – *доистория*, *древни култури*, *период на осевото време* и *технически век*, разцветът на който е в нашето време. Според самия *К. Ясперс (K. Jaspers)* недостатъците на тази схема са свързани с хетерогенното разбиране за периодичността на световната история. По-убедителна, предполага той, е друга схема, която разделя човешката история на “*две дихания*”. Първото започва от предисторията чрез великите култури на древността към осевото време и свързаното с него последващо развитие. Второто започва от епохата на научно-техническия прогрес и, вероятно, води до ново осево време, далечно и все още невидимо, където, според него, ще се извърши “истинското изграждане на човека”. Между тези две дихания има съществени различия: “...ако първото дихание създава няколко паралелно развиващи се островчета на цивилизацията, то второто обхваща човечеството като цяло. През първото дихание всяко събитие, дори то да се появява чрез великите империи, е локално и никога не е решаващо за развитието на света като цяло... Напротив, в наше време всичко, което ще случва, следва да бъде универсално и всеобхващащо; развитието вече не може да бъде ограничено с *Китай*, *Европа* или *Америка*. Решаващите събития са тотални, те неминуемо носят съвсем друг, значителен характер”³⁶.

По такъв начин, в противовес на популярните през първата половина на ХХв. концепции за локалните цивилизации, формулирани, преди всичко от *О.*

³⁴ Вернадский, В. Философские мысли натуралиста. М.: Наука, 1988, с. 82.

³⁵ Вернадский, В. Философские мысли натуралиста. М.: Наука, 1988, с. 86.

³⁶ Ясперс, К. Смыслы назначения истории. М., Политиздат, 1991, с. 53–54.

Шпенглер (O. Spengler) и *А. Тойнби (A. Toynbee)*, *К. Ясперс (K. Jaspers)* отстоява представата за това, че човечество има общ път на цивилизационно развитие. В началото осевото време е ограничено от определени пространствени рамки, но постепенно става всеобхватно, твърди той. При това народите, които не са засегнати от осевото време, остават на равнището на природното съществуване, а техният живот в продължение на десетки и стотици и дори хиляди години може да бъде извън историята. И все пак всички хора на земята се характеризират с определена цялост, *a priori* зададено глобално единство, което, според *К. Ясперс (K. Jaspers)*, ще доведе до създаването или на *глобална държава*, или на *глобално правителство* на обединените държави, всяка от които, вероятно, ще следва да се откаже от своя суверенитет в името на суверенитета на цялото човечество. Обосновавайки тази гледна точка, той пише: “Мотивът да се избере пътят на глобалното единство, от една страна, е свойствен на нашето време, както и на всяко друго,... се съчетава с надвисналите над цялата планета проблеми, изискващи незабавно договаряне на великите държави, които пред огромните, заплашващи всички опасности не се решават поотделно да приложат сила, а над двата мотива стои идеята за солидарното в своите стремежи човечество”³⁷. Оттук, твърди *К. Ясперс (K. Jaspers)*, събитията се разгръщат по посока на ново осево време, способно да създаде основа за истинската човешка история, и ако хората още не са се превърнали в единна цивилизация, то това е само въпрос на време, защото от това зависи оцеляването на човечеството.

Колко са актуални проблемите, поставени от *Ясперс (K. Jaspers)*, се разбира още в края на 60-те години на ХХ в., когато се проявяват отрицателните последствия от човешката дейност за биосферата и социалния живот, екологически и други общочовешки проблеми. Учен, който в съвременни условия предлага нов вариант на идеята за глобална цивилизация, е *Д. Уилкинсън (D. Wilkinson)*. Според него в историята на човечеството винаги съществува една значима цивилизация, той я нарича “*централна цивилизация*”. Първо тя включва само *Египет* и *Месопотамия*, а след това, с развитието и разширяването на военните, търговските и културните връзки, към нея постепенно се присъединяват и други цивилизации. Немного отдавна, още през ХІХ в., съществуват няколко независими цивилизации (с центрове в *Китай*, *Япония* и на *Запад*), но днес на планетата съществува само една цивилизация, смята *Д. Уилкинсън (D. Wilkinson)* и в тази връзка пише: “Днес на *Земята* има само една-единствена световна цивилизация... Единната световна цивилизация е пряк потомък или съвременно проявление на цивилизацията, която се появява преди около 1500 години пр.н.е. в *Близкия Изток*, когато египетската и месопотамската цивилизации се срещат и сливат в едно. Тази новообразувала се общност се разпространява оттогава към цялата планета и поглъща в една или друга степен всички по-ранно независими цивилизации”³⁸. *Д. Уилкинсън (D. Wilkinson)* определя тази общност като “*централна*” цивилизация и отбелязва, че терминът *централна* следва да се разглежда исторически и в известен смисъл е интегрално понятие, в което преднамерено се избягват каквито и да е географски или културни препратки и аналогии. Това означава, според *Д. Уилкинсън (D. Wilkinson)*, че “*дадено общество* не се характеризира с връзките си само в един речен басейн и че развитието му не се определя от развитието на една култура, нация или народ. В ретроспекция, централната цивилизация се разширява по всички азимут: изградената от нея мрежа се разпространява първо там, където се свързват *Азия* и *Африка*, а по-късно и във всички направления, включвайки цивилизациите в *Европа*,

³⁷ Ясперс, К. Смысл и назначение истории. М., Политиздат, 1991, с. 208.

³⁸ Уилкинсон, Д. Центральная цивилизация. Время мира. Альманах. Вып. Структуры истории Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001, с. 146.

*Западна Африка, Южна и Северна Америка, разширява се на запад и присъединява Южна и Източна Азия... и така се оказва централна и исторически*³⁹.

Оригиналната концепция на Д. Уилкинсън (*D. Wilkinson*) описва човечеството по-добре от някои фрагментарни теории на локалните и регионалните цивилизации, тя разглежда много проблеми на межкултурното и междучивилизационното взаимодействие. Същевременно концепцията на Уилкинсън (*Wilkinson*) поражда нови трудно разрешими въпроси и игнорира явни несъответствия между теоретичните изводи и реалната практика. В частност индийската, китайската, японската цивилизации, от гледна точка на Уилкинсън (*Wilkinson*), се оказват едва ли не погълнати и разтворени в централната цивилизация, което не съответства на действителността. А очевидното различие между източните и западните обществени системи далеч не се свежда само до тяхното културно несъответствие, но и е обусловено от спецификата на цивилизационните отношения, които, заедно с културния елемент, са част от една или друга обществена система. В тази връзка коментарът за поглъщане на една цивилизация от друга е нещо като плод на теоретическата абстракция, имаща далечно отношение към обективната реалност.

И все пак използваното понятие “централна” (в смисъл на глобална) цивилизация има този неоспорим плюс, че в калейдоскопа от страни, династии, империи, култури се появява възможността да се видят общите тенденции на социалното развитие, исторически обусловените връзки между различните епохи и (локални) цивилизации.

Историята на изграждането на глобалната цивилизация, както и динамиката на осъзнаване на цивилизационното единство, са непосредствено свързани с формирането на глобалното общество като единна система т.е. с определени етапи на историческия процес. Това съвпадение засяга не само временните параметри, когато и глобализацията, и единната цивилизация заявяват за себе си практически паралелно, но и съдържателните, изразяващи се в това, че и симптомите на глобализацията, и общочивилизационните признаци, по най-непосредствен начин взаимнообуславящи се един друг, се развиват и проявяват едновременно. При това глобализацията, идваща от центровете за икономическа, политическа и научно-техническа активност, обхваща, първо, определени региони, а по-късно – всички страни и народи, включва различни сфери на техния живот в кръговрата на световните събития. Докато глобалната цивилизация съзрява, прораста от дълбините на културата на всяка отделна общност от хора, в едни по-бързо, в други по-бавно, но задължително под действието, преди всичко, на вътрешни причини, глобализацията обединява хората в глобалното село, наричано планета *Земя*. Глобалната цивилизация диктува на всички жители общи принципи на живот, норми и правила на поведение. Глобализацията се разглежда и като процес на формиране на цялостната обществена система в мащабите на цялата планета, докато глобалната цивилизация изразява нейното *състояние и характера на връзките* между отделните елементи на системата.

В тази връзка следва да напомня, че понятието *цивилизация* е етимологически свързано с понятията *град, държава, граждански*. Но в резултат на развитието на глобализацията и проявленията на цивилизацията на глобално равнище посочените етимологически значения променят своето съдържание и в перспектива ще се трансформират. Например градът някога възниква в резултат от разделението и специализацията на труда в условията на уседналия начин на живот, при което ежедневно тясно и непосредствено взаимодействие между хората е най-важното

³⁹ Уилкинсон, Д. Централна цивилизация. Время мира. Альманах. Вып. Структуры истории Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001, с. 397.

условие за висока ефективност на производствената дейност. Освен това градът *a priori* е “колективен щит”, той се строи като крепост, защитаваща жителите му от враговете. Градът не се променя много до появата на ядреното оръжие и многоаспектната глобализация, т.е. до втората половина на ХХ в. Днес градските стени и кули, както и отбранителните ровове пред тях, губят своето стратегическо значение и се разглеждат единствено като туристически забележителности. Градът, от гледна точка на сигурността (при това не само в условията на военни действия), се превръща в едно от най-уязвимите места за хората. Примери за това са не само *Хирошима* и *Нагасаки*, но и взривените небостъргачи на *Световния търговски център* в *Ню-Йорк*, както и екологическите проблеми, техногенните катастрофи или разрушителните земетресения, представляващи най-голяма опасност за градското население. Така че днес съвременният град не е най-доброто място за живеене на хората.

А в същото време високоразвитата техносфера и нейните съставни елементи, например скоростните транспортни комуникации и *hi-tech*, водещи до превръщане на големите предприятия в хоризонтални мрежи, съвременните средства за комуникация, електронната техника и *Internet*, позволяващи изпълнението на голям брой работи, без да се излиза от къщи, правят по-удобен и безопасен живота извън рамките на града. Това ново глобално състояние не просто изтрива принципните разлики между града и селото, то, според известния американски футуролог *Маршал МакЛюън (Marshall McLuhan)* (1911–1980), “игнорира и изтласква формата на града, която, по такъв начин, все повече остарява. С появата на мигновената електрическа технология земното кълбо вече никога не може да бъде повече от село, и самата природа на града... неизбежно следва да се разтвори в небитието...”⁴⁰. По такъв начин понятието *град* няма да е ключово за глобалната цивилизация, защото тази дума ще се отъждествява с комфортния и информационно-технически осигурения начин на живот в разсредоточените селища.

По аналогичен начин стоят и нещата с понятието *държава*, с появата на която, на първо място, се асоциира и възникването на цивилизациите. Глобализацията отслабва ролята и значението на националните държави, прави техните граници прозрачни, а в перспектива води до създаване на наднационални структури за управление на обществените процеси в глобален мащаб. В тези условия глобалната цивилизация ще се асоциира не с националните държави, а с глобалната структура на управление на глобалния социум. По същия начин понятието *граждански* с времето ще разпространи своето смислово значение на цялото глобално общество и гецивилизацията ще отразява именно този общочовешки смисъл, характеризирайки степента на развитие на глобалното гражданско общество.

И независимо от това, че днес за глобална цивилизация може да се говори само с определена доза условност, за нейното настъпление може да се съди по много признаци. Фактът, че разширяващите се до глобални мащаби икономически търговски отношения, стремително преодоляващите пространството иновации, *hi-tech*, средствата за комуникация, масовата информация вече не са постижения само на породилите ги народи, а се превръщат в достояние на всички хора на планетата, е доказателство за изграждащата се глобална общочовешка цивилизация.

Обективно формиращата се и обединяващата хората (глобална) цивилизация влиза в най-активната си фаза именно в наши дни, защото светът окончателно се е обединил *териториално* (по географски параметър), *пространствено* (по транспортни връзки), *информационно* (по комуникационен параметър) и от гледна точка на икономическите, политическите и културните връзки национално оцветените

⁴⁰ McLuhan, M. *War and Peace Inglobal Village*, N.Y., 1968.

очертания все повече се размиват, продължавайки процеса, започнал още на границата на XIX–XX в. Този естествено-исторически процес все още не е очевиден за мнозина и затова критичните изказвания и неприемането на глобалната цивилизация са повече от достатъчно. И това е напълно обяснимо, защото логиката на развитие на създадената към днешно време цивилистика, както и създадените теории на цивилизациите, изхожда от дискретното разбиране на даденото явление и обикновено го съотнасят с наистина дискретното по своята природа и много сходно, но в същност принципно друго явление култура.

Привържениците на тези възгледи са свикнали да гледат на света през призмата на делението му на отделни нации и държави, територии, съюзи и социално-икономически образувания, сфери на влияние на религиите и идеологиите, и затова и цивилизационният подход, използван от тях, се оказва *a priori* дискретен. Те вече не могат да излязат от това *анабиозно* състояние, защото не само притежават определена система от възгледи, но и така са сраснали с нея, че се превръщат в нейна съставна и неотделима част. На това, според мен, се дължат безкрайните деления, разграничения, класификации на цивилизациите по различни критерии, уточняване на общото и особеното, сходното и различното в тяхното съдържание, изясняването на отношенията между тях, когато едни виждат възможностите за съвместно съществуване и сътрудничество, а други – неизбежността от конфликти и “сблъсъци на цивилизациите”.

Дискретният подход за разбиране на цивилизациите е непродуктивен, особено когато нещата засягат глобалната общност, въввлечена в процесите на глобализация. Локалните (и регионалните) цивилизации не съществуват сами по себе си, те са фрагмент на общочовешката цивилизация, част от нейното цивилизационно развитие. Този извод има това принципно значение, че друг начин на разглеждане на проблема ще доведе до друга оценка на важните икономически, политически и социокултурни процеси, разгръщащи се в съвременния свят в условията на глобализация.

Днес локалните цивилизации, националните държави продължават да се противопоставят на обективните глобални тенденции, но очевидната пагубност на автаркията и самоизолацията в условията на многоаспектна (тотална) глобализация, водеща до глобална цивилизация, ще ги принуди в близките десетилетия да променят поведението си. С други думи, глобалният еволюционизъм е обективна закономерност, позволяваща да се види еволюцията на *Земята*, *биосферата* и *човечеството* в тяхното единство и взаимна обусловеност, развитие от простото към сложното, от локалните форми на проявление на едни или други явления към глобалните структури.

Глобалната цивилизация има хилядолетна история, формираща общите ѝ черти, но като реалност в планетарен мащаб тя се създава едва през XX в. Именно този век внася фундаментални корекции в цивилизационните процеси с това, че глобалният социум се превръща в една система (чиито съставни части се оказват в тясна взаимозависимост), изискваща и съответното управление. Първото зримо проявление на тази взаимозависимост е *Първата световна война*, която, от една страна, бележи прехода към ново, глобално състояние не само в икономическия, но и в политическия живот на обществото, а от друга страна, показва липсата на единни цивилизационни връзки и отношения, адекватни на глобалните структури в сферата на икономиката и на политиката. Това е една от главните причини през 1919 г. да се създаде *Лигата на Нациите (League of Nations)*, призвана да развива сътрудничеството между народите и да дефинира гаранциите за “мир и безопасност”.

Това е първият реален опит на формиращото се глобално човечество *цивилизовано* да регулира своите отношения и да положи началото на изграждане на механизми и организационни структури за цивилизационно управление на глобалното

общество. Еволюцията на процеса продължава докато националните интереси на някои държави, подкрепени от нарастващия им икономически и военнотехнически потенциал, развит в противоречие със създаденото международно статукво през 30-те години на XX в., провалят едва създадения крехък механизъм за цивилизовано регулиране на обществените отношения на глобално равнище. *Лигата на Нациите (League of Nations)* в тези условия престава да изпълнява своите функции, но глобалната цивилизация, влизайки в етапа на поредната политическа и етико-правна криза, независимо че губи своите позиции, не може да бъде разрушена, защото фактори като наука и техника, технологии, информация я карат да се развива с бързи темпове. По такъв начин, започналата *Втора световна война* не премахва тенденцията за изграждане на единно човечество, а само му придава нова (варварска) форма, която по-късно отстъпва на мирното, цивилизовано сътрудничество чрез създаване на нови структури за управление на глобалното стопанство преди всичко чрез създадените след войната *Организация на обединените нации (ООН (UN))* и много други правителствени и правителствени международни организации. Така в периода от 1945 г. до средата на 60-те години освен *ООН* са създадени повечето от днес съществуващите международни организации, например *НАТО (North Atlantic Treaty Organization (NATO))*, *ОПЕК, (OPEC, The Organization of the Petroleum Exporting Countries)*, *ЮНЕСКО (UNESCO)* и много други. Към този период се отнася и окончателното формиране на единното световно икономическо пространство, където ключова роля започват да играят транснационалните корпорации, както и авторитетни международни организации, например *Международният валутен фонд (International Monetary Fund (IMF))*, създаден през 1944 г., *Международната банка за реконструкция и развитие (International Bank for Reconstruction and Development (IBRD))*, (1960 г.); по-късно *Световната търговска организация* (1995г.) като приемник на *ГАТТ (Общото споразумение за митата и търговията)* подписано през 1947 г. от 23 страни) и др.

Накрая още две важни обстоятелства: към началото на 70-те години на XX в. се проявяват и изострят глобалните проблеми на човечеството, а две десетилетия по-късно науката прави завой за осъзнаване на глобализацията, окончателно завършила формалния процес на обединяване на човечеството и положила началото на търсенето на съвместни решения за преодоляване на проблемите в рамките на единното цивилизационно пространство. Това се проявява не само в създаване на международни организации от типа на *Римския клуб (Club of Rome)*, *Гринпис (Greenpeace)* и други подобни организации, но и в обединение на усилията на различните държави с цел изработване на стратегии за съвместни действия. Забележими стъпки на глобалното общество в това направление са конкретните действия, насочени към координация на усилията на държавите за изучаване и преодоляване на общите за всички хора на планетата проблеми и опасности⁴¹.

Принципът на универсалната юрисдикция е също ново явление за глобализацията се свят, както и установяването на цивилизовани отношения в рамките

⁴¹ В този ред заслужават да бъдат споменати такива големи проекти и мероприятия като: провеждане на конференцията на *ООН* за околната среда, състояла се през 1972 г. в Стокхолм (Швеция), Докладът на Международната Комисия за околната среда и развитието "*Нашето общо бъдеще*", получил широка известност като "Докладът на Г. Брундтланд" (*Gro Brundtland*) на *Генералната Асамблея на ООН* (1987 г.); Провеждане на Конференцията на *ООН* по околната среда и развитието, състояла се през 1992 г. в Рио де Жанейро (*Бразилия*); Докладът на независимата Комисия за глобално управление и сътрудничество "*Нашето глобално съседство*", подготвен за 50-годишнината от създаването на *ООН* (1995 г.), Световният самит по устойчиво развитие, състоял се в *Йоханесбург* (ЮАР) през 2002 г., който е най-голямата в историята на човечеството световна среща на високо равнище по въпросите на устойчивото развитие.

на цялото човечество. Този принцип се реализира чрез създадените съдебни инстанции (международни трибунали), формирани на основа на международноправните норми, за да се търси отговорност от лица, виновни за нарушаване на международното право (военни престъпления, геноцид, престъпления срещу човечеството и т.н.). Днес действат два международни трибунала, създадени с решение на *Съвета за безопасност на ООН*: Международен трибунал за бивша *Югославия*, създаден през 1993 г., и Международен трибунал за *Руанда*, учреден през 1994 г.

По такъв начин може да се твърди че от средата на ХХ в. реално започва да се формира *единна цивилизация*, която изисква от локалните цивилизации, възникнали в условията на фрагментарния свят, както и от влизащите в тях многобройни култури, да спазват общите за човечеството норми, правила, забрани, предписания и т.н.

Тази цивилизация с пълно основание може да бъде наречена *хиперцивилизация*, *макро-* или *мегацивилизация* или *геоцивилизация*, т.е. цивилизация на цялата *Земя*, което съответства на термините *глобална*, *общочовешка цивилизация*⁴². Често в литературата и в средствата за масова информация вместо термина *глобално човечество* се използва *съвременна цивилизация*, което също е правомерно, защото в този случай става въпрос за глобалното общество, включено в цивилизационния процес, разгръщаш се в условията на съвременната глобализация и научно-техническия прогрес. При това изграждането ѝ изобщо не означава абсолютна унификация на всички социокултурни отношения и установяване на тотално еднообразие на планетата. С други думи, глобалната цивилизация не отхвърля и не отстранява исторически създадените локални цивилизации, националните култури и тяхното разнообразие, а се развива от тях, т.е. тези отношения са аналогични на тези, в които пребивава макросистемата с влизащите в нея самостоятелни, но тясно взаимосвързани системи.

Геоцивилизацията, като макросистема, обхваща глобалното общество, отразявайки онези аспекти на неговата дейност, които се характеризират с политическите, технологическите и правните отношения на хората в планетарен мащаб. Днес глобалната цивилизация, формирането и развитието на която е условие за оцеляване на човечеството в условията на глобални проблеми, влиза в противоречие с нормите и ценностите, създадени от локалните (и регионалните) цивилизации. По тази причина много международни институции и организации, значителна част от които се формират преди половин век в епохата на биполярния свят, често се оказват недостатъчно ефективни в новите условия. Незатихващите многобройни локални и регионални конфликти, неадекватната дейност на *ООН* и нейните структурни подразделения, например *ЮНЕП (UNEP, United Nations Environment Programme)*⁴³, неспособността на световната общност да взема съгласувани решения по въпроси, отнасящи се принципно за целия свят (например относно началото на военните действия в *Ирак*, въпроси за реформиране на *ООН*) дават сериозни основания за такъв извод.

Предизвиква загриженост и продължаващото нарастване на населението на *Земята*, което само през последните четиридесет години се удвоява (увеличавайки се с трима души в секунда, есента на 1999 г. превишава 6 млрд., а към 2020 г., по прогнози на специалистите, ще достигне равнището от 7,5 млрд. души). В същото време социалната инфраструктура, жилищният фонд, строителството на пътища,

⁴² В научната литература се е наложил терминът *глобална цивилизация*. Това е термин, който добре отразява същността на нещата и по тази причина се използва основно, но в отделни случаи, в зависимост от контекста, считам за напълно правомерно да използвам споменатите по-горе термини.

⁴³ Програма Организации Объединенных Наций по окружающей среде (ЮНЕП) – <http://www.unrussia.ru/institutions/unep.html>.

осигуряването на хората със средства за съществуване и т.н. не се променят адекватно.

Различията в качеството на живота поражда напрежение между социокултурните общности (локалните цивилизации), което не спомага за решаване на глобалните проблеми. През първата половина на XXI в. глобалните противоречия ще принудят човечеството да постави като важна задача промяната на ценностната ориентация и поведението на всички жители на *Земята*. Това ще засегне на първо място такива важни аспекти на цивилизацията като разделянето на глобалното общество на национални държави и всичко свързано със *суверенитета и ненамесата във вътрешните работи на отделните държави, мненията на различните обществени системи и социални групи по повод основните права и свободи на човека* и т.н. Ясно е, че по-нататъшното укрепване на глобалната цивилизация ще доведе до промени в националните държави и националната политика, след време видът, в който те съществуват днес, ще стане анахронизъм.

Същевременно фактът, че политиката, в резултат на глобализацията, излиза на международно равнище, не предизвиква съмнение. Но глобалната цивилизация още не е внесла тук сериозни корекции. Логично е да се предположи, че в ситуация, когато управлението на световните процеси все повече ще преминава към наднационалните структури, в политическото управление на отделни страни, въввлечени в общия цивилизационен контекст, е вероятно да се появят чуждестранни специалисти управленци от международно равнище. Ситуацията аналогична на управлението на съвременните (международни, дори и национални) компании и организации в много страни, в което участват чуждестранни професионални мениджъри.

Дали това не е шанс много страни да преодолеят социално-икономическата си изостаналост, получавайки компетентно, високопрофесионално, некорумпирано, немилитаризирано ръководство? Подобни предвиждания, естествено, са напълно футуристични. Днес трудно можем да си представим ситуация, при която професионални управленци да влизат в състава на чужди правителства и дори да ги оглавяват. Но ерата на такива управленци ще настъпи много скоро, ако формирането на геочивилизацията не бъде прекъснато от глобална катастрофа, която и на теория, и на практика е напълно възможна. Държавите разполагат с колосални запаси от оръжие за масово унищожаване, нарастват техногенните възможности и се изострят глобални проблеми и всичко това се случва в условията на запазване на конфронтацията, недоверието и подозрителността между локалните цивилизации.

Днес дискретното съществуване на човечеството все още остава не само най-важният фактор на международния живот, но и активно се отстоява от националните общества, независимо от факта, че съществуващите отношения все повече влизат в непримирими противоречия с основните принципи на функциониране на глобалната цивилизация. Глобалното общество има само два основни варианта на развитие: запазване на съществуващата раздробеност, която, влизайки в противоречие с геочивилизацията, ще поражда перманентно социално-икономическо напрежение и политическа нестабилност както на регионално, така и на глобално равнище, и адаптиране на всички управленски структури и обществени отношения в съответствие с изискванията на глобалната цивилизация. Второто е не само желателно, но и необходимо, то дори е неизбежно под влиянието и натиска на обективните обстоятелства.

Литература

1. Балабанов, Н. Ядрената ойкумена. – <http://www.phys.uni-sofia.bg/upb/C4.PDF>.

2. Бестужев-Лада, И. В. Преддверии Страшного Суда или избежим ли предреченного в апокалипсиса? М., ФОЛ, 1996.
3. Бондаренко, Д. Глобализация или диалог цивилизаций: мир-системный и цивилизационный подход к истории и современности. – <http://www.sgu.ru/files/nodes/9877/10.pdf>.
4. Вернадский, Б. Философские мысли натуралиста. М.: Наука, 1988.
5. Гердер, И. Идеи к философии истории человечества. М., 1977.
6. Ерасов, Г. Цивилизация, слово–термин–теория. В кн.: Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия. М., Аспект Пресс, 1999.
7. Ионов, И., В. Хачатурян. Теория цивилизаций от античности до конца XIX века. М., Алегей, 2002.
8. Калле, Э. Культурное наследие как основа цивилизации. В кн. Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия, М., Аспект Пресс, 1999, с. 63–64.
9. Кузык, Б., Ю. Яковец. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее. М., Институт экономических стратегий, т. 1, 2006, с. 768.
10. Макнил, В. Меняющийся образ всемирной истории. В кн.: Время мира. Альманах. Вып. 2: Структуры истории. Новосибирск, Сибирский хронограф, 2001, с. 25-26.
11. Мелко, М. Природа цивилизаций. Время мира. Альманах. Вып. 2: Структуры истории. Новосибирск, 2001.
12. Неклеса, А. Трансформация на държавата в глобален контекст. – Геополитика, 2008, No8.
13. Программа Организации Объединенных Наций по окружающей среде (ЮНЕП) – <http://www.unrussia.ru/institutions/unep.html>.
14. Проданов, В. Биосоциални ценности. С., Наука и изкуство, 1982 – www.philosophybulgaria.org/books/Prodanov_Biosocial_Values.pdf.
15. Семенникова, Л. Россия в мировом сообществе цивилизаций. М.:Интерпресса, 1994, с. 83–84.
16. Сорокин, П. Социальная и культурная динамика. СПб.: Издательство русского христианского гуманитаристического института, 2000.
17. Уилкинсон, Д. Центральная цивилизация. Время мира. Альманах. Вып. Структуры истории Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001.
18. Уилкинсон, Д. Цивилизация как городское общество. В кн.: Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия, М., Аспект Пресс, 1999.
19. Фукуяма, Ф. Строежът на държавата. С., Обсидиан, 2004, с. 184.
20. Хорд, Д. Современная классификация цивилизаций. В кн.: Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия, М., Аспект Пресс, 1999.
21. Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. С., Обсидиан, 1999.
22. Швейцер, А. Об этических основаниях цивилизации. В кн. Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия, М., Аспект Пресс, 1999.
23. Ясперс, К. Смысл и назначение истории. М., Политиздат, 1991.
24. McLuhan, M. War and Peace Inglobal Village, N.Y.,1968.